

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องความขัดแย้งและวิธีการแก้ไขความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา

เมื่อนุษย์อยู่ร่วมกันบางครั้งก็เกิดทัศนคติ ความเห็น หรือเจตคติการปฏิบัติย่อมแตกต่างกันไปบ้างเป็นเรื่องปกติของสังคม เมื่อความแตกต่างเกิดขึ้น ความไม่ลงรอยกัน ความขัดแย้งหรือปัญหา ก็จะเกิดขึ้นตาม ในอดีตเมื่อครั้งพุทธกาลก็มีปัญหาความขัดแย้งเช่นเดียวกัน เมื่อจำนวนประชากรของสังคมมากขึ้น ความขัดแย้งก็เพิ่มมากขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงหาวิธีการในการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ด้วยการกำหนดวิธีการระงับที่เรียกว่าอธิกรณสมณะขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในหมู่คณะพระสงฆ์ให้ยุติลงได้ด้วยดี ซึ่งแนวคิดเรื่องความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนานั้นมีดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของความขัดแย้งในทัศนะพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ต่างๆทางพระพุทธศาสนานั้น จะไม่พบคำในภาษาบาลีที่แปลว่า “ความขัดแย้ง” โดยตรง แต่จะมีคำอื่นในภาษาบาลีที่มีความหมายในลักษณะที่เป็นความขัดแย้งหรือบ่งบอกถึงความขัดแย้ง ซึ่งสามารถที่จะจัดกรอบเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าด้วยความหมายของความขัดแย้ง ในมิติของพระพุทธศาสนาได้ ๒ ประเด็นหลักๆ กล่าวคือความขัดแย้งในแง่ของธรรม และในแง่ของวินัย

ก. ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรม ความขัดแย้งในแง่ของธรรมนั้น ในที่นี้จะมีความหมายในระดับโลกียธรรมเท่านั้นซึ่งหมายถึง การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การปฏิบัติ ค่านิยม และโครงสร้างที่มีความขัดกัน ไม่ลงรอยกัน หรือแตกต่างกัน จนก่อให้เกิดการบาดหมาง ทะเลาะ และวิวาทกัน ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรม มีหลายนัยด้วยกัน กล่าวคือ

(๑) ความขัดแย้งในความหมายของ “ความบาดหมาง” คำว่า “ความบาดหมาง” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “ภณฺทน”^๑ สำหรับกิริยาอาการเกี่ยวกับ ความบาดหมางนั้น มักเป็นอาการที่เกิดขึ้นภายในจิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นปฐม หลังจากนั้นจึงสำแดงออกเป็นความขัดแย้งในลักษณะอื่นๆ ต่อไป ดังบาลีที่ใช้คำว่า “วิรุทธจิตฺตํ คือ จิตกริ้วโกรธ”^๒ ซึ่งเป็นสภาพจิตที่ได้วิเคราะหฺหรือปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในภายนอก และนำอารมณ์ที่ไม่ชอบ หรืออนิฏฐารมณ์นั้นไปปรุงแต่ง จนทำให้เกิดอาการบาดหมาง อันเป็นอาการขัดแย้ง หรือแปลกแยกภายในตัวเอง

(๒) ความขัดแย้งในความหมายของ “การทะเลาะ” การทะเลาะ ในภาษาบาลีใช้คำว่า “กลห”^๓ กิริยาอาการที่เกี่ยวกับการทะเลาะนั้น ในหลายคัมภีร์พยายามที่จะนิยามว่า เป็นการทะเลาะกันทางกาย และวาดาตั้งที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาสารัตถทีปนีฎีกา และโยชนาวา การทะเลาะทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ชื่อว่า กลหะ^๔ เพื่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับการนิยามการทะเลาะนั้น พระฎีกาจารย์จึงได้ขยายนัยเพิ่มเติมว่า การทะเลาะที่บุคคลกระทำด้วยกาย ด้วยอำนาจแห่งการประมือกัน เป็นต้น ชื่อว่า กายกลหะ การทะเลาะที่บุคคลกระทำด้วยวาจา ด้วยอำนาจแห่งการพูดดูถูก หรือเหยียดหยามอวยวะที่บกพร่อง เป็นต้น ชื่อว่า วาจากลหะ^๕ และถ้าหากกล่าวถึงพระภิกษุที่ต้องอาบัติเกี่ยวกับการทะเลาะกันนั้น มักมุ่งเน้นไปที่การล่วงละเมิดทางกาย และวาดาเช่นเดียวกัน ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวว่า ที่ชื่อว่ากลหะ ได้แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ คือ การล่วงละเมิดทางกาย และวาดา^๖

^๑ คำว่า “ภณฺทน” ๑๕(ภณฺท ปริภาสเน+ยุ) มาจาก “ภณฺท ธาตุ” ซึ่งเป็นในอรรถว่า “การกล่าวตอบ”(ปริภาสเน) และ “ยุ ปัจจัย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “ภณฺทิตยเตติ ภณฺทนํ” แปลว่า “การบาดหมางกัน ชื่อว่าภณฺทน”ดังที่พระฎีกาจารย์ได้ชี้ให้เห็นว่า “ที่ชื่อว่า ‘ภณฺทน’ เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นเหตุบาดหมางกัน หรือด่ากันได้แก่‘วิรุทธจิต’”

^๒ ภณฺทนติ ปริภาสนติ เอเตนาคติ ภณฺทนํ, วิรุทธจิตฺตํ ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๖๔/๑๐๘.

^๓ คำว่า “กลห” ๑๗ (กลห วิวาเท+อ) มาจาก “กล ธาตุ” ซึ่งเป็นในอรรถว่า “การถกเถียงกัน”(วิวาเท) ลง “อ ปัจจัย” ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า “กลียติ ปรมียติ อนเนน สุรภาโวติ กลโห” แปลว่า “ชื่อว่า กลหะเพราะวิเคราะห์ว่า เป็นเครื่องกระทำความผิด คือ การนํับถือบุคคลอื่นของบุคคลผู้กล่าวหาญ”.

^๔ “กลโหติ กายกลโหปิ วาจากลโหปิ”. ที.ม. อ. (บาลี) ๒/๑๐๔/๔๘, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๒๔/๕๗๒.ปาจิต. โย. (บาลี) ๓๒๔/๕๘๓.

^๕ “หตถปรมาสาทิวเสน กาเยน กาทพฺพกลโห กายกลโห. มมมฆฎฎณาทิวเสน วาจา กาทพฺพ-กลโห วาจากลโห” ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๐๔/๑๒๑.

^๖ “กลโหติ อาปตฺติคามิโก กายวาจาวิติกุโม” วิ. อ. ๒/๓๖/๒๕๙. และ “พพชิตา อาปตฺติอาปชชนตา กาเยน วาจาญ กลหํ โกรณฺติ, อญฺ กลโห”. ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๗/๒๔๗, ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๔๗/๒๐๙.

การวิเคราะห์ตามนัยที่ปรากฏในภาษาบาลีพบว่า การทะเลาะเป็นอาการที่คู่กรณีได้แสดงออกทางกาย เช่น การตบตี ชกต่อย หรือการทำร้ายร่างกายในลักษณะต่างๆ เป็นต้น และการแสดงออกทางวาจา เช่น ดุหมั่นเหี้ยมดุด่าคู่กรณี หรือด่าคู่กรณี เป็นต้น

(๓) ความขัดแย้งในความหมายของ “การแก่งแย่ง” การแก่งแย่ง ในภาษาบาลีใช้คำว่า “วิคคห” ^๗ พระอรรถกถาจารย์ได้ขยายนัยเพิ่มเติมว่าการยึดถือเอาคำพูดที่ผิดตั้งแต่ต้นของกันและกัน ชื่อว่า วิคคห^๘ นอกจากนี้ พระกัณฐกจารย์ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่า การถือเอาแตกต่างกัน ชื่อว่า วิคคห^๙ การให้ความหมายของคำว่า “วิคคห” ในลักษณะนี้ ทำให้มองเห็นภาพของการแก่งแย่งได้อย่างชัดเจนว่า เกิดจากการที่คู่กรณีนั้นพยายามรักษาวัตถุประสงค์และความต้องการของตนเอง ด้วยการย่ำเตือน หรือ ตอกย้ำให้คู่กรณีได้เห็นถึงความผิดพลาดที่เกิดขึ้นตั้งแต่มีการทะเลาะกัน ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับกริยาอาการอันเป็นที่มาของการแก่งแย่งกันนั้นก็คือ อาการที่คู่กรณีใช้ความพยายามเต็มที่ในการแย่งชิง หรือฉกชิงสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยกาย วาจา และใจ ในขณะเดียวกันก็พยายามรักษาจุดยืนของตนเองโดยมิได้สนใจจุดยืนของคนอื่นๆ

(๔) ความขัดแย้งในความหมายของ “การวิวาท” การวิวาท ในภาษาบาลีใช้คำว่า “วิวาท” ^{๑๐} พระกัณฐกจารย์ได้ให้คำนิยามคำนี้ว่า “คำพูดที่ก่อให้เกิดการขัดเคืองกัน ชื่อว่า วิวาท” ^{๑๑} อย่างไรก็ตาม การวิวาทนั้นถือว่าเป็นผลต่อเนื่องจากคู่กรณีพยายามที่จะยึดถือ และยึดมั่นในจุดยืนของตนเอง หรือบนพื้นฐานของความชอบของตัวเองแล้วจึงพูด หรือนำเสนอวิธีการที่ต่างกันออกไป เมื่อต่างฝ่ายต่างพยายามที่จะยืนยันในวิธีการของตัวเอง โดยการให้เหตุผลเพื่อย้ำถึงจุดยืนของตนเอง ดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า เป็นการชี้ให้เห็นถึงความบกพร่อง หรือจุดด้อยของคนอื่นๆ โดยละเว้นส่วนที่ดี^{๑๒} หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การยกจุดด้อยของคนอื่นขึ้นมาตอกย้ำ เพื่อกลบเกลื่อนจุดเด่นหรือจุดดีของคนอื่น การที่คู่กรณีแสดงออกในลักษณะนี้ การวิวาทกันจึงเกิดขึ้น

^๗ คำว่า “วิคคห” ๒๑(วิ+คห, อปทาน+อ) อีกนัยหนึ่งคำนี้ สามารถแปลได้ว่า “การถือเอา หรือการรักษาจุดยืนที่แตกต่างกัน” ดังรูปวิเคราะห์ที่ว่า “วิริธ คณหาติ วิคคโ” ซึ่งแปลว่า “โวหาร คือ การพูดที่ถือเอาเรื่องที่แตกต่างกัน ชื่อว่า วิคคห”.

^๘ “อญญมณฺญสฺส วาทสฺส อาทิตฺโต วิรุทฺธคฺคหณํ วิคคโ” ที.สี. ฎีกา (บาลี) ๑/๕๒๓/๔๘๒.

^๙ “วิรุชฌนฺวเสน วิรุปํ คณหาติ เอเตนาติ วิคคโ” ที.สี. ฎีกา (บาลี) ๑/๑๐๓/๑๒๑.

^{๑๐} คำว่า “วิวาท” (วิ+วท, กถเน+ณ) มาจาก “วท ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “กล่าว” (กถเน) ลงณปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า “วิรุทฺธํ กตฺวา วทตฺติ วิวาโ” แปลว่า “คำพูดที่ทำให้แตกแยก เรียกว่า วิวาท”

^{๑๑} “วิรุทฺธํ วทติ เอเตนาติ วิวาโ” ที.สี. ฎีกา (บาลี) ๑/๑๐๓/๑๒๑.

^{๑๒} “อญญมณฺญสฺส วาเท โทสํ ทสเสตฺวา อวิปริตฺตทสฺสนตฺถํ อุตฺตรรหิตา เอวาติ อตฺเถ....นานา-อาจริยานํ วาทเตติ นานารุจิگانํ อาจริยานํ วาทภาวโต. นานาวาโ นานาวิโ กตฺวา”. ที. ม. ฎีกา (บาลี) ๒/๕๒๒/๕๓๕.

จะเห็นได้ว่าที่มาของการวิวาทนั้น เป็นการก่อตัวขึ้นมาจากคำพูดของคู่กรณี แต่เป็นคำพูดที่เต็มไปด้วยการส่อเสียด เหน็บแนม และพยายามที่จะโจมตีการให้เหตุผล หรือการกระทำของคู่กรณีในทุกวิถี เพื่อให้เหตุผลหรือการกระทำของตัวเองโดดเด่นขึ้นมา การตอกย้ำในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการทำร้ายกัน อันเป็นการแสดงพฤติกรรมของความรุนแรง

(๕) ความขัดแย้งในความหมายของ “การมุ่งร้ายกัน” การมุ่งร้ายกัน ในภาษาบาลีใช้คำว่า “เมธคา”^{๑๓} จากกรอบเบื้องต้นเกี่ยวกับความขัดแย้งในความหมายของ “การมุ่งร้าย” นั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมที่ส่อแสดงให้เห็นความรุนแรงที่ปรากฏ ที่ก่อตัวจากการวิวาทกันของคู่กรณี ในสถานการณ์ที่ทั้งคู่ไม่สามารถหาทางออกด้วยเหตุผล หรือการไกล่เกลี่ย หรือเกิดจากการที่คู่กรณีเกิดอารมณ์ชั่ววูบ จึงตัดสินใจฆ่ากัน หรือทำร้ายกันด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งจนทำให้คู่กรณีเสียชีวิตหรือได้รับบาดเจ็บอย่างรุนแรง

(๖) ความขัดแย้งในความหมายของ “การถกเถียงกัน” การถกเถียงกันในบริบทนี้ ในภาษาบาลีใช้คำว่า “โวหาร”^{๑๔} อย่างไรก็ตาม คำว่า “โวหาร” มีหลายนัยด้วยกัน คือ “การเรียกชื่อ การบัญญัติ คำพูด และเจตนา”^{๑๕} แต่ในบริบทนี้หมายถึง คำพูด ดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า การพูด หรือไม่ปราชญ์โดยประการนั้นๆ ชื่อว่าวจนโวหาร^{๑๖} ซึ่งในประเด็นนี้ พระภิกษุจารย์ได้ขยายนัยเพิ่มเติมว่า การพูด หรือกล่าวเนื้อหาตามความประสงค์ ชื่อว่า วจนโวหาร^{๑๗}

จากการวิเคราะห์จากแง่มุมต่างๆ ตามที่ปรากฏข้างต้นเกี่ยวกับคำว่าโวหารนั้น พบว่าเป็นคำกลางๆ ที่ไม่ได้สื่อถึงเกี่ยวกับความขัดแย้ง แต่ในความเป็นจริง คำว่าโวหารในบริบทที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งมีศัพท์อื่นนำหน้าคำนี้ ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้นำเสนอว่า “สองบทว่าวิปจจตาย โวหาโร ได้แก่ โวหาร (คำพูด หรือบัญญัติ) เพื่อประโยชน์แก่ความทุกข์ทางจิต (พูดให้เจ็บใจ) ได้แก่ ฆรสุวจา (คำ)”^{๑๘}

^{๑๓} คำว่า “เมธคา” (เมธ หีสาสกามาสุ+ณ+อา) มาจาก “เมธ ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “การเบียดเบียน และต่อสู้กัน” (หีสาสกามาสุ) ลง “ณ ปัจจย” วิเคราะห์ว่า “เมธติ หีสติ เมธคา” แปลว่า “การทะเลาะ เบียดเบียนกัน ชื่อว่า เมธคา” ในประเด็นนี้คัมภีร์โยชนาได้ขยายความเพิ่มเติมว่า “เมธนา หีสนา คจณติ ปวตตณตติ เมธคา” แปลว่า “ชื่อว่าเมธคา เพราะวิเคราะห์ว่า คนผู้ร้ายทั้งหลาย ย่อมเบียดเบียน คือดำเนินไป”(ปาจิต. โย. (บาลี) ๔๖๔/๔๐๒ ฉบับพม่า.

^{๑๔} คำว่า “โวหาร” (วิ+หฺร, หฺรณ+ณ) มาจาก “หฺร ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “นำไป” (หฺรณ) ลง “ณ ปัจจย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “วิรุทธิ กตวา อวหฺรติ วทตติ โวหาโร” แปลว่า “การนำเรื่องที่ขัดแย้งกันมาพูด ชื่อว่า “โวหาร”

^{๑๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๓๐.

^{๑๖} “ตถา ตถา โวหฺรติ อปราชญฺสณฺติ อโย วจนโวหาโร นาม”. ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๓๐.

^{๑๗} “ยถาธิปเตตสฺส อตฺถสฺส โวหฺรณํ กถนํ โพนนฺติ วจนํ โวหาโร”. ม.ม.ภิกษา (บาลี). ๓๒/๒๕.

^{๑๘} วิปจจตาย โวหาโรติ จิตตทุกข์ตถ โวหาโร, ฆรสุวจณนติ อตฺถ. วิ. อ. (บาลี) ๓/๒๑๕/๒๕๕

จากการให้คำจำกัดความ หรืออธิบายเนื้อหาที่เกี่ยวกับคำว่า “โวหาร” นั้น ทำให้พบว่า โดยปกติทั่วไปนั้น มนุษย์สื่อสารข้อมูล หรือนำเสนอข้อมูลเพื่อโน้มน้าวให้คู่กรณี หรือบุคคลอื่นๆ ให้เข้าใจ ประเด็นที่ตัวเองต้องการสื่อ แต่ถ้อยคำที่นำไปสู่ความขัดแย้งในขณะคู่กรณี หรือบุคคลทั่วไป พยายามทำก็คือ การแสดงออก หรือสื่อถ้อยคำที่เจือปนด้วยถ้อยคำที่รุนแรง ด้วยการกล่าวถ้อยคำที่ ส่อเสียด ต้าคนอื่นให้เจ็บใจ เสียหน้า หรืออับอาย ผลจากการสื่อในลักษณะดังกล่าวนี้เองจึง กลายเป็นถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

สรุปได้ว่า ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรม สามารถรวบรวมและวิเคราะห์ ความหมายได้หลายนัย ได้แก่ การบาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ้งร้ายกัน และการถกเถียงกัน ซึ่งชุดของความหมายที่มีหลายนัยดังกล่าวนี้ จัดได้ว่าเป็นความขัดแย้งในมิติของ พระพุทธศาสนา และเมื่อนำมาเทียบเคียงกับความหมายของความขัดแย้งทั่วไปแล้ว จะพบว่าความ ขัดแย้งในความหมายของพระพุทธศาสนามีนัยที่กว้างขวางกว่ากัน เพราะว่ากรอบความขัดแย้งใน พระพุทธศาสนานั้นกินความตั้งแต่ความขัดแย้งภายในและภายนอกในทุกๆ มิติ กินความในแง่ของ ธรรมและวินัยดังจะได้กล่าวต่อไป

แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ความขัดแย้งในมิติของธรรมนี้ มีนัยที่ครอบคลุมความขัดแย้งที่ เกี่ยวข้องกับการใช้คำพูดในทุกๆ มิติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นการเกี่ยวข้องกับมัจฉาวาจา ดังจะ เห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่ว่า “พึงงดเว้นจากถ้อยคำขัดแย้งกัน”^{๑๙} ซึ่งนัยดังกล่าว พระอรรถกถาจารย์ได้ให้คำจำกัดความว่า “ความทะเลาะกัน ความบาดหมางกัน ความแก่งแย่งกัน ความวิวาทกัน การมุ้งร้ายกัน” ตรัสเรียกว่า “ถ้อยคำที่ขัดแย้งกัน”^{๒๐}

ข. ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของวินัย

คำว่า “วินัย” ในบริบทนี้ หมายถึง ระเบียบ แบบแผน ข้อปฏิบัติหรือสิกขาบทที่ พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุ และภิกษุณี ใช้เป็นเครื่องมือในการประพฤติปฏิบัติ ซึ่ง วัตถุประสงค์ประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นมานั้นก็เพื่อป้องกันความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้นใน หมู่สงฆ์ ระงับความขัดแย้งที่กำลังเกิดขึ้น และได้เกิดขึ้นแล้วในหมู่สงฆ์ด้วย อันจะทำให้เกิดความผาสุก แก่ตนเอง และสังคมโดยรวม

คำว่า “ความขัดแย้งในแง่ของวินัย” นั้น เรียกว่า “อธิกรณ์”^{๒๑} เมื่อกกล่าวโดยสารถะ อธิกรณ์ หมายถึง ปัญหา ข้อพิพาท และเรื่องที่ต้องอธิบาย ซึ่งข้อพิพาทหรือปัญหาในบริบทนี้เป็นคดี ของพระเท่านั้น ฉะนั้น เมื่อกกล่าวถึงอธิกรณ์ในภาษาพระวินัย จึงเป็นคดี หรือปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้น

^{๑๙} พ.ม. (บาลี) ๒๙/๖๐/๑๓๕.

^{๒๐} พ.ม. (บาลี) ๒๙/๖๐/๑๓๖.

^{๒๑} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๘๖/๔๓๐.

แก่พระสงฆ์เท่านั้น ความขัดแย้งที่ว่าด้วยอธิกรณ์ หรือข้อพิพาท มี ๔ ประการ คือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปตตาทิกรณ์ และ กิจจาธิกรณ์^{๒๒} ซึ่งอธิกรณ์ในบริบทของความขัดแย้งนั้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะวิวาทาธิกรณ์เท่านั้น

“วิวาทาธิกรณ์” หมายความว่า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาทความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้นใด นี้เรียกว่า วิวาทาธิกรณ์^{๒๓} ซึ่งจะต้องเป็นการวิวาทในประเด็นดังต่อไปนี้^{๒๔}

- (๑) สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรม
- (๒) สิ่งนี้วินัย สิ่งนี้ไม่ใช่วินัย
- (๓) นี่ตถาคตภาษิตได้ตรัสไว้ นี่ตถาคตภาษิตไม่ได้ตรัสไว้
- (๔) นี่จรียาวัตถ์ที่ตถาคตได้ประพจน์มา นี่จรียาวัตถ์ที่ตถาคตไม่ได้ประพจน์มา
- (๕) นี่ตถาคตทรงบัญญัติไว้ นี่ตถาคตไม่ได้ทรงบัญญัติไว้
- (๖) นี่อาบัติ นี่อนาบัติ
- (๗) นี่อาบัติเบา นี่อาบัติหนัก
- (๘) นี่อาบัติมีส่วนเหลือ นี่อาบัติไม่มีส่วนเหลือ
- (๙) นี่อาบัติชั่วหยาบ นี่อาบัติไม่ชั่วหยาบ

เมื่อเกิดอธิกรณ์ ทั้ง ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง พระสงฆ์จะต้องแสวงหาทางออกร่วมกันด้วยวิธีการต่างๆ ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้ย้าว่า “กรรมอันพึงทำด้วยสมณะ(อันเป็นไปเพื่อระงับอธิกรณ์) กรรมอันสมณะ(อันเป็นไปเพื่อระงับอธิกรณ์) พึงกระทำยิ่ง”^{๒๕} และคำว่า “สมณะ” ในคำว่า “กรรมอันพึงทำด้วยสมณะ” นั้น หมายความว่า เมื่อเกิดกรณีพิพาทในหมู่สงฆ์นั้น สงฆ์ต้องทำการการระงับข้อพิพาททั้ง ๔ ประการนั้นด้วยหลักอธิกรณ์สมณะ ๗ ประการ^{๒๖} ซึ่งประกอบไปด้วยสัมมุขาวินัย^{๒๗} สติวินัย^{๒๘} อมูพหวินัย^{๒๙} ปญฺญญาตกรณะ^{๓๐} เยภุยสิกา^{๓๑} ตสฺสปาปิยสิกา^{๓๒} และติณวัตถารกะ^{๓๓}

^{๒๒} อธิกรณ์ นาม จตตาริ อธิกรณานิ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปตตาทิกรณ์ กิจจาธิกรณ์”วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๘๖/๒๙๒. ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๖/๕๕.

^{๒๓} ตตถ ฅณฺทณฺ ฅลโห วิคคโห วิวาทโ นานาวาทโ อญฺญถาวาทโ วิปจฺจตาย โวหาโร เมธคฺ อิทํ วุจฺจติ วิวาทาธิกรณ์” วิ.จู. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕

^{๒๔} วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

^{๒๕} สมณตถาย ปวตตมานาหิ สมเถหิ อธิกาทพฺพานิตี อธิกรณานิ” ม.อ. อ. (บาลี) ๔/๔๖/๒๘.

^{๒๖} วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๒๘-๓๖๙/๓๔๔-๓๖๙. ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๗-๕๓/๕๕-๕๙.

^{๒๗} สัมมุขาวินัย คือ วิธีตัดสินที่พึงทำในที่พร้อมหน้าสงฆ์ ธรรม และวัตถุ

^{๒๘} สติวินัย คือ วิธีตัดสินที่ยกสติขึ้นเป็นหลัก.

^{๒๙} อมูพหวินัย คือวิธีตัดสินที่ให้แกภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว.

คำว่า “อธิกรณ์ หรือข้อพิพาท” ในบริบทนี้ นอกจากจะเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ด้วยกันเองแล้ว ก็อาจจะมีภิกษุณี สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกาเป็นคู่กรณีด้วย ข้อพิพาทในลักษณะนี้ พระสงฆ์พยายามหาทางระงับ หรือจัดการข้อพิพาทในกลุ่มของสงฆ์ แต่ในขณะเดียวกันก็อาจจะมี การสืบสวน และได้ถามคู่กรณีเกี่ยวกับความเป็นไปของเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงอธิกรณ์ หรือข้อพิพาท ในบริบทนี้จึงหมายถึง ข้อพิพาท หรือเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งสงฆ์ต้องดำเนินการตามพระวินัยเพื่อความสงบระงับด้วยหลักการแห่งสมณะ (วิธีระงับ) ทั้ง ๗ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง^{๓๔} หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับมิจฉาวาจา ซึ่งแสดงออกทางกาย วาจา และใจด้วยท่าทีของความบาดหมางกัน ทะเลาะกัน แกร่งแย่งกันวิวาทกัน พุดจาต่างกัน และด่าทอกันเกี่ยวกับสิ่งที่ป็นธรรม ไม่ใช่ธรรม และสิ่งที่ป็นวินัย และไม่ใช่วินัย เป็นต้น ซึ่งข้อพิพาทเหล่านั้น จำเป็นที่จะต้องระงับด้วยหลักอธิกรณ์สมณะ ๗ ประการ สรุปเมื่อกล่าวโดยรวมเกี่ยวกับความหมายของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น พบว่า ความหมายของความขัดแย้งในพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ นัย กล่าวคือเป็นความขัดแย้งในแง่ของธรรม และความขัดแย้งในแง่ของวินัย ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวนี้ครอบคลุมทั้งความหมายในเชิงโลกและเชิงธรรมที่เกี่ยวข้องกับบรรพชิต และคฤหัสถ์ สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การนิยามความหมายความขัดแย้งในแง่ของธรรมมองความขัดแย้งในเชิงราบ ในขณะที่การนิยามความขัดแย้งในแง่ของวินัยมองในเชิงตั้งโดยมองจากฐานของวิวาทาธิกรณ์แล้วกระจายไปสู่คำอื่นๆ เป็นการมองความขัดแย้งทั้งชุด และมีการจัดกรอบ พร้อมทั้งนิยามเอาไว้อย่างชัดเจนว่า วิวาทกันในประเด็นใดบ้างจึงเรียกชื่อว่า “วิวาทาธิกรณ์” ส่วนการมองความขัดแย้งในมิติของธรรมนั้น เป็นการมองที่ค่อนข้างจะกว้างกว่าวินัย ซึ่งการคิด การพูด หรือการกระทำในแง่ของธรรมจะมีความหลากหลายมากกว่า

^{๓๐} ปฎิญาตกรรมะ คือวิธีตัดสินโดยปรับโทษตามคำสารภาพ.

^{๓๑} เยภุยยสิกา คือวิธีตัดสินโดยอาศัยเสียงข้างมาก.

^{๓๒} ตัสสปายสิกา คือวิธีตัดสินโดยปรับโทษแก่ผู้ทำความผิด.

^{๓๓} ตินวัตถการกะ คือวิธีตัดสินโดยวิธีประนีประนอมยอมความ ตามศัพท์ว่า ระเบียบดังกลบด้วยหญ้า วิ.

จุ. (ไทย) ๖/๑๘๕-๒๑๓/๒๑๘-๒๔๑

^{๓๔} ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๔๖/๒๘, กงขา.อ.(บาลี) ๓๓๖.

๓.๒ ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อความขัดแย้ง

จากการศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีเรื่องความขัดแย้งและธรรมชาติของความขัดแย้งในมุมมองของพระพุทธศาสนาว่าทั้งหมดเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้มีทัศนะต่อความขัดแย้งในลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาเห็นว่าความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ และสังคม เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่เน้นหลักคำสอนในเรื่องไตรลักษณ์คือการยอมรับว่าสรรพสิ่งในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดที่ไม่เปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงนั้นก็เหมือนจะเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมมนุษย์ก็เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่จะต้องตกอยู่ในกฎเกณฑ์ดังกล่าวคือต้องเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของสังคม ซึ่งแนวคิดนี้มีนักปราชญ์ชาวพุทธท่านหนึ่งได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า ความขัดแย้ง และสงครามนั้นเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ปัญหาก็คือขัดแย้งกันอย่างไร จึงก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๓๕} สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสิ่งทั้งหลายมีความแตกต่างกันซึ่งความแตกต่างดังกล่าวจะให้เกิดความขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้น ความแตกต่างจะทำให้เกิดความหลากหลาย และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น หากจะแปรผลของความแตกต่างนั้นให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ทำให้เกิดแง่คิด และมุมมองใหม่ๆ อย่างไรก็ตามท่านก็ชี้ให้เห็นถึงจุดเด่นของความขัดแย้งว่า ความขัดแย้งนั้น ควรจะก่อรูปขึ้นมาจากเจตนาที่ดี มีจุดมุ่งหมายเพื่อความดีงาม และความก้าวหน้า และความร่มเย็นของสังคม แนวคิดเช่นนี้ หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งในเชิงบวกนั่นเอง

หรืออีกทัศนะหนึ่งว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติไม่เคยว่างเว้นจากความขัดแย้ง ไม่ว่าจะในระดับบุคคล มนุษย์มีได้ถือกำเนิดมาเหมือนกัน แต่เป็นความแตกต่างอันเป็นผลมาแต่พันธุกรรมหรือสภาพแวดล้อมทางสังคม^{๓๖} ทั้งนี้ก็เพราะความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นทุกเมื่อเชื่อกันในตัวเราเองคนเดียว ในครอบครัว ในชุมชน ในองค์กร ในประเทศของเรา หรือระหว่างประเทศ ความขัดแย้งไม่ใช่เรื่องเลวร้าย หากความขัดแย้งนั้นสามารถคลี่คลายตัวเอง และเปลี่ยนไปทางสร้างสรรค์นำไปสู่ข้อยุติได้หรือหาทางออกได้^{๓๗} ไม่ว่าเราจะมีทฤษฎีว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ที่พยายามขจัดความขัดแย้งทางทฤษฎีออกไปได้ อย่างไรก็ตาม แต่ในทางสามัญสำนึก มนุษย์ดูเหมือนจะรู้สึกตัวมาตลอดเวลาว่า ความขัดแย้งในชีวิต ในตัวตน ในความเป็นคนของเขามีได้หายไปไหน ตรงกันข้ามความขัดแย้งนั้นยังคงดำรงอยู่ เจียบๆ อย่างมีพลังภายในความเป็นคนของเราทุกคน และดูเหมือนมันจะ

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *สลายความขัดแย้ง*, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๔.

^{๓๖} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๖.

^{๓๗} วันชัย วัฒนศัพท์, *ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา*, หน้า ๑๐.

ดำรงอยู่ต่อไปอีกนานเท่าใดหรือไม่ก็อาจจะชั่ววินาที มันทนอาจจะฝืนแน่นจนกลายเป็นธรรมชาติของเรา เป็นเนื้อหนัง เป็นตัวตนที่หลอมละลายกลายเป็นหนึ่งเดียวที่ไม่อาจแยกออกจากความเป็นเราแล้วก็ได้^{๓๘}

จะเห็นได้ว่า แนวคิดทฤษฎีที่มีทัศนะของความขัดแย้งว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคมนั้น จะทำให้เราเข้าใจความขัดแย้งว่า เป็นเรื่องธรรมดา และฝังรากลึกในสังคม ซึ่งมนุษย์ทุกคนไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงข้อเท็จจริงนี้ได้ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นอาจไม่ได้เป็นการต่อสู้ไม่มีผู้แพ้ผู้ชนะ และไม่จำเป็นต้องเป็นศัตรูกัน ความขัดแย้งเป็นเพียงแค่ความคิดเห็นที่ต่างกันเท่านั้น ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้จะทำให้คนเรานั้นมีจิตใจที่พร้อมจะให้อภัยทานได้ง่ายขึ้น

๓.๓ บ่อเกิดของความขัดแย้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา

สำหรับการพิจารณาถึงบ่อเกิดของความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนานั้น เราไม่อาจจะพิจารณาในเชิงเดียวได้เนื่องจากสาเหตุหรือบ่อเกิดของความขัดแย้งนั้นมีบ่อเกิดในลักษณะของการอาศัยเหตุปัจจัยเป็นบ่อเกิด ดังนั้นการพิจารณาบ่อเกิดจึงต้องพิจารณาจากประเด็นด้านเหตุปัจจัยเป็นหลัก โดยเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น จะมีทั้งเหตุปัจจัยภายใน และเหตุปัจจัยภายนอก สำหรับเหตุปัจจัยภายนอกจะมุ่งเน้นไปที่ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม อำนาจ และพฤติกรรมต่างๆ ที่มนุษย์ได้แสดงออกมา ในขณะที่เหตุปัจจัยภายในนั้น ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะนั่น คือ สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง อย่างไรก็ตามในทางพระพุทธศาสนาถึงแม้ว่าจะให้ความสำคัญต่อเหตุปัจจัยภายในเป็นสำคัญ แต่ก็ยังมองถึงความสำคัญของเหตุปัจจัยภายนอกด้วย ดังพุทธพจน์ที่วิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งที่ว่าด้วยการวิวาทว่า

“ถ้าเธอทั้งหลาย พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงพยายามเพื่อละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปภายในหรือภายนอกนั้นแล ถ้าเธอทั้งหลายไม่พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ภายใน หรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อให้มูลเหตุแห่งการวิวาทที่ เป็นบาปนั้นไม่ยึดเยื้อต่อไป การละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ย่อมมีได้ และมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ย่อมไม่ยึดเยื้อต่อไป”^{๓๙}

^{๓๘} สมภาร พรหมทา, **พุทธปรัชญา มนุษย์สังคมและจริยธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๑.

^{๓๙} “...วิวาทมูล อชมตตฺ วา พหิทธา วา สมณุปสเสยยาถ, ตตร ตุมเห อานนท ตสเสว ปาปกสส วิวาทมูลสส ปหานาย วายเมยยาถ, เอวรูปญเจ ตุมเห อานนท ตสเสว ปาปกสส วิวาทมูลสส อายตี อนวสสวาย ปฏิปชฺเซยยาถ, เอวเมตสส ปาปกสส วิวาทมูลสส ปหานํ โหติ เอวเมตสส ปาปกสส วิวาทมูลสส อายตี ปนวสสโว โหติ” ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๔/๓๔, ม.อ. (ไทย).๑๔/๔๔/๕๓, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒-๓๓๕.ดูเทียบใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๕/๓๒๒-๓๒๔. อัง ฦก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๔๘๔-๔๘๕.

พุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้หลักคิด เกี่ยวกับการวิเคราะห์เหตุปัจจัย (Source Analysis) ว่าควรวิเคราะห์ทั้ง เหตุปัจจัยภายใน^{๔๐} และเหตุปัจจัยภายนอก^{๔๑} ซึ่งจะทำให้กระบวนการในการแก้ปัญหาเป็นไปอย่างถูกต้อง เพราะเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาอย่างครบถ้วน เนื่องจากปัญหาบางประการอาจจะเกิดจากเหตุปัจจัยภายใน และปัญหาบางอย่างเกิดจากเหตุปัจจัยภายนอก แต่ปัญหาบางอย่างนั้นอาจเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยทั้ง ๒ ด้านก็เป็นได้

๑) ความขัดแย้งเกิดจากเหตุปัจจัยภายใน

ในแนวความคิดตะวันตก สาเหตุของการขัดแย้งนั้น เกิดจากสันดานมนุษย์และสัตว์ในทุกสังคม โดย คอนราด ลอเรนซ์ (konrad Lorenz) ได้อธิบายว่า^{๔๒} ความขัดแย้งของมนุษย์ มีพื้นฐานเกิดจากสัญชาตญาณความก้าวร้าว ในขณะที่นักพฤติกรรมศาสตร์หลายท่าน เช่น มองเทจ (Mongtague)^{๔๓} กอร์เนย์ (Gorney)^{๔๔} และ สตอร์ (Storr)^{๔๕} ซึ่งต่างศึกษาในเรื่องมนุษย์และความก้าวร้าว ก็ได้ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า ความขัดแย้งและการต่อสู้ เป็นกระบวนการเพื่อการทดแทนหรือชดเชย สิ่งที่เป็นสัญชาตญาณก้าวร้าวทำลายล้างมนุษย์ โดยผ่านทางความขัดแย้งหรือการแข่งขันนั้น

สำหรับในทางพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง จะสามารถอธิบายในมุมมองของอกุศลธรรม ๒ กลุ่ม คือ อกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะและโมหะ และ ปปัญจธรรม ซึ่งได้แก่ ตัณหา มานะและทิฏฐิ

(๑) อกุศลมูล ในทัศนะของพระพุทธศาสนา พลังอำนาจที่ขับเคลื่อนวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์ คือพลังแห่งเจตจำนงหรือพลังแห่งกรรม (กมฺมฺนา วตตตี โลโก) ซึ่งกรรมในที่นี้จะมุ่งตรงไปที่ตัวแท้หรือต้นตอของกรรมจริงๆ ได้แก่ เจตนา ความจงใจ หรือ การเลือกตัดสินใจที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง เจตนาหรือเจตจำนงนี้ จะเป็นตัวชี้้นำ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ พร้อมทั้งเป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการริเริ่ม ปรงแต่ง สร้างสรรค์ทุกอย่าง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเจตนาเป็นตัวแท้ของกรรม^{๔๖} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนา

^{๔๐} “อชฺเมตตํ วาติ อตฺตนิ วา อตฺตโน วา” แปลว่า “คำว่า อชฺเมตตัง หมายถึง ในตนเอง หรือบริษัทของตนเอง” ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๔/๒๘.

^{๔๑} “พหิทฺธา วาติ ปฺรสุมี วา ปฺรสุสฺส วา ปฺรสิยา” แปลว่า “คำว่า พหิทฺธา วา หมายถึง ในบุคคลอื่น สิ่งอื่น หรือบริษัทของคนอื่น” ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๔/๒๘.

^{๔๒} ดูเพิ่มเติมใน Konrad Lorenz, *on Aggression*, (New York: Bantam, 1969).

^{๔๓} ดูเพิ่มเติมใน Ashley Mongtague, ed, *Man and Aggression*, (New York: Oxford University Press, 1968).

^{๔๔} ดูเพิ่มเติมใน Roderic Corney, *The Human Agenda*, (New York: Bantam, 1973).

^{๔๕} ดูเพิ่มเติมใน Anthony Storr, *Human Aggression*, (New York: Athenemum, 1968),

^{๔๖} W. Rahula, *What the Buddha Taught*, (Bangkok: Kurusapha Press, 1995), p. 22.

ว่าเป็นตัวกรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงทำกรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๔๗} และในการที่เจตนาแสดงพลังขับเคลื่อนวิถีชีวิตนั้น ก็ได้หมายความว่าดำเนินไปอย่างบริสุทธิ์ หากแต่เป็นพลังที่เคลื่อนไปตามอำนาจการชักนำของธรรมที่เป็นคุณสมบัติของจิต (เจตสิก) อีกชั้นหนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มกิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ๓ อย่าง คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

จากหลักการดังกล่าวทำให้ชี้ชัดได้ชัดเจนว่า สาเหตุหรือรากเหง้าที่แท้จริงในกระบวนการเกิดความขัดแย้งนั้น เกิดจากอกุศลมูลนั่นเอง ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีจิตโลภวิเวกกัน มีจิตโกรธวิเวกกัน มีจิตหลงวิเวกกัน ว่า นี่เป็นธรรม นี้อธรรม นีวินัย นีมิชวินัย...”^{๔๘} เมื่อใดก็ตามที่ “อกุศลมูล” ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสภาพจิตของมนุษย์แล้ว เมื่อนั้นจึงเป็นจิงหะ และโอกาสที่ “วิเวกมูล” หรือ “อนุเวกมูล” ก่อตัวขึ้น ซึ่งการก่อรูปของวิเวกมูล หรือ อนุเวกมูลนั้น เป็นการเกิดขึ้นที่สำแดงอาการอย่างอ่อนๆ แต่ก็สามารถที่จะรู้ชัด และสังเกตได้จากพฤติกรรมภายนอกดังต่อไปนี้

- (๑) เป็นผู้มักโกรธ^{๔๙} และผูกโกรธ^{๕๐}
- (๒) เป็นผู้ลบหลู่^{๕๑} ตีเสมอท่าน^{๕๒}
- (๓) เป็นมีความริษยา^{๕๓} และตระหนี่^{๕๔}
- (๔) เป็นผู้อวดดี^{๕๕} และเจ้ามาया^{๕๖}

^{๔๗} อก. ญก. (ไทย) ๒๒ / ๖๒ / ๕๗๗.

^{๔๘} ดูเพิ่มเติมใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๔.

^{๔๙} ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย คามพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่เบิกบาน นี้เรียกว่า “ความโกรธ” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๕/๑๕๗

^{๕๐} ความโกรธในเบื้องต้นชื่อว่าความโกรธ ความโกรธในเวลาต่อมาชื่อว่า ความผูกโกรธ ความผูกโกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ความไม่หยุดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้ การเผลอไปตามความโกรธ การตามผูกความโกรธไว้ การทำความโกรธให้มัน เรียกว่า “ความผูกโกรธ” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๖/๑๕๗

^{๕๑} ความลบหลู่ กิริยาที่ลบหลู่ ภาวะที่ลบหลู่ ความดูหมิ่น การทำความดูหมิ่น นี้เรียกว่า “การลบหลู่” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๗/๑๕๗

^{๕๒} การตีเสมอ กิริยาที่ตีเสมอ ภาวะที่ตีเสมอ สภาวะธรรมที่เป็นอาหารแห่งความตีเสมอโดยนำเอา ชัยชนะของตนมาอ้างเหตุแห่งความวิเวก ความแข็งดี ความไม่ยอมสละ นี้เรียกว่า “ความตีเสมอ” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๘/๑๕๗

^{๕๓} ความริษยา กิริยาที่ริษยา ภาวะที่ริษยา ความเกลียดชัง กิริยาที่เกลียดชัง ภาวะที่เกลียดชังในเมื่อผู้อื่นได้ลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชา นี้เรียกว่า “ความริษยา” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๙/๑๕๗

^{๕๔} ความตระหนี่ ๕ อย่าง คือ ตระหนี่ที่อยู่ ตระหนี่กุล ลาภ วรรณะ และธรรม ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความหวงแหน ความเหนียวแน่น ความปกปิด ความมีจิตไม่เผื่อแผ่ เรียกว่า “ความตระหนี่” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๕๐/๑๕๘

(๕) เป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว เป็นมิฉฉาภิภูติ

(๖) เป็นผู้ยึดมั่นในทิฐิของตน มีความถือมั่น สละสิ่งที่ตนยึดมั่นได้ยาก

ประเด็นทั้ง ๖ นี้ สิ่งที่แสดงออกมานั้น ไม่ว่าจะเป็นความโกรธ การหลบหลู่คนอื่น การตระหนี่ การอวดดี การหาช่องทางในการที่จะลงมือทำร้ายบุคคลอื่น และการยึดมั่นในความคิดของตัวเอง โดยไม่อ่อนข้อ หรือยอมรับความคิดเห็นของบุคคลอื่น เป็นการพยายามที่จะรักษาจุดยืนของตัวเอง จนเข้าสู่ระดับความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด อย่างไรก็ตาม นอกจากอภุศลมูลที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งแล้ว ยังมีพุทธพจน์ที่กล่าวถึงสาเหตุของความขัดแย้ง ที่เกิดจากอภุศลมูลด้วยว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีจิตไม่โลภวิเวกกัน มีจิตไม่โกรธวิเวกกัน มีจิตไม่หลงวิเวกกันว่า นี่ธรรม นี่อธรรม...”^{๕๗} จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว ดังนั้น สาเหตุความขัดแย้งนั้นไม่เพียงจะเกิดจากจิตที่เป็นอกุศล ด้วยโลภะ โทสะ และโมหะเท่านั้น หากแต่ยังอาจเกิดจากการที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลขัดแย้งกัน ด้วยจิตที่ไม่โลภ โกรธ และหลงก็ได้ดังในกรณีการนำเสนอข้อคิดเห็นหรือข้อมูลด้วยความหวังดีมีจิตกุศลต่อบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กร แต่ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็คือบุคคล หรือกลุ่มบุคคลดังกล่าวอาจจะมีใจความเข้าใจความเห็น หรือการตีความที่แตกต่างกัน หรือ ไม่ยอมรับต่อข้อเท็จจริงดังกล่าว จึงทำให้ทั้งสองฝ่ายเกิดความขัดแย้งระดับต้น และทวีความรุนแรงจนถึงขั้นทำร้ายกันให้เกิดความสูญเสีย

(๒) **ปัญจธรรม** คำว่า “ปัญจ” คัมภีร์อภิธานวรรณนา ได้นิยามความหมายไว้ ๒ นัย ว่า “กว้างขวาง” และ “พิสดาร” นอกจากนั้น ยังได้ยกคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันและใช้เป็นไวพจน์ของกันขึ้นมาเทียบเคียงอีก ๒ คำ คือ คำว่า “พยุสา” และ “วิถธาร” แปลว่า “กว้างขวาง” และ “พิสดาร” เหมือนกัน^{๕๘} เมื่อนำมาใช้เป็นศัพท์วิชาการทางพระพุทธศาสนา จะมีชื่อเรียกว่า “ปัญจธรรม” เป็นชื่อรวมที่ใช้เรียกกลุ่มกิเลส ๓ ตัว คือ ตัณหา มานะ และทิฐิ หมายถึง ธรรม

^{๕๕} บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้โอ้อวดจิต ความโอ้อวด กิริยาที่โอ้อวด ภาวะที่โอ้อวด ภาวะที่แข่งกระด้าง กิริยาที่แข่งกระด้าง การพูดเป็นเหลี่ยมคู กิริยาที่พูดแอบอ้าง เรียกว่า “ความโอ้อวด” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๕๑/๑๕๘

^{๕๖} บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เพราะเหตุจะปกปิดทุจริตนั้นจึงตั้งความปรารถนาอันเลวทราม ปรารถนาว่า “ใครๆ อย่ารู้จักเรา” ดำริว่า “ใครๆ อย่ารู้จักเรา” กล่าววาทะ “ใครๆ อย่ารู้จักเรา” พยายามทางกายว่า “ใครๆ อย่ารู้จักเรา” ความเจ้าเล่ห์ ความเป็นคนเจ้าเล่ห์ กิริยาที่หลอกให้หลงความ หลอกลวง ความโกง ความกลบเกลื่อน ความหลีกเลียง ความซ่อน ความซ่อนบัง ความปิดบัง ความปกปิดการไม่กระทำให้ชัดเจน การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดบังอำพราง กิริยาที่เลวทรามนี้เรียกว่า “มายา” อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๒/๑๕๘

^{๕๗} ดูเพิ่มเติมใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๔.

^{๕๘} พระมหาสมปอง มุทิโต (ผู้แปลและเรียบเรียง), คัมภีร์อภิธานวรรณนา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๓๐.

เครื่องเนิ่นช้า หรือกิเลสที่ทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือพิสดาร ดังคำอธิบายของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ว่าปปัญจธรรม แปลว่า ธรรมเครื่องเนิ่นช้า ถ้าจะแปลให้ง่ายก็ว่า กิเลสตัวป่น คือ ปั่นแต่งเรื่องราว ปั่นใจให้ทุกข์ ปั่นหัวใจให้เรื่องมาก ทำให้ยึดถือ เย็นเยื่อ ยุ่งเหยิง ยืดยาว ฟามเผื่อ ล่าช้า วกวน วุ่นวาย นุงนัง สับสน สลับซับซ้อน ทำให้เขวห่างหรือไกลเชือนเฉือนออกจากความเป็นจริงง่ายๆ เปิดเผย ปัญหาที่ยังไม่มี ก็ทำให้มีขึ้น ปัญหาที่มีอยู่แล้วก็ไม่อาจแก้ไขโดยตรงไปตรงมาตามเหตุ แต่กลับทำให้ยุ่งยากซับซ้อนงุนงงยิ่งขึ้น เป็นตัวบงการพฤติกรรมที่ทำให้มนุษย์พล่านไปมา ชัดแย้ง แข่งขัน แย่งชิงกัน ตลอดจนก่อสงครามระหว่างพวกระหว่างฝ่าย^{๕๙}

จากแนวคิดดังกล่าว เป็นการสนับสนุนว่า สาเหตุปัจจัยภายในของความขัดแย้ง กับปปัญจธรรม เป็นการอธิบายที่สอดคล้องและตรงประเด็น ในการเกิดความขัดแย้ง ซึ่งการทำงานของกลุ่มปปัญจธรรม คือ ตัณหา มานะ และทิฐินั้น จะทำงานประสานสัมพันธ์กันและเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน เพียงแต่ว่าตัวใดตัวหนึ่งจะแสดงออกมาเป็นตัวเด่นในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะถ้าสืบสาวลึกลงไปเบื้องหลังจะเห็นว่ามีกิเลสตัวที่เหลือคอยหนุนหลังอยู่ ถึงแม้จากหลักอริยสัจ ๔ ที่ว่า ตัณหาเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ (สมุทัย) ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะตัณหาเพียงอย่างเดียว หากแต่ยกตัณหาขึ้นมาในฐานะเป็นตัวเด่นเท่านั้น แท้ที่จริงแล้วก็คือการพูดถึงมานะและทิฐิโดยอ้อมนั่นเอง แต่ถ้ามองในแง่กิเลสที่เป็นแกนกลางก็ต้องยกให้ทิฐิ เพราะเมื่อบุคคลมีความเห็นความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว มานะและตัณหาก็คจะแสดงบทบาทเพื่อตอบสนองความเห็นความเชื่อนั้นๆ เช่น บุคคลมีความเชื่อว่ามีตัวตนที่เป็นศูนย์กลาง (ทิฐิ) ก็จะทำให้เกิดความอยากที่จะหาวัตถุมำาเราปรนเปรอตน (ตัณหา) และความทะนงตน อยากใหญ่ไฝ่เด่น ก็จะเกิดตามมา (มานะ)^{๖๐}

ถ้ามองกว้างออกไปในบริบทสังคมโลก ในการทำสงครามเย็นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ระหว่างค่ายมหาอำนาจ ๒ ค่าย คือ เสรีประชาธิปไตย กับ คอมมิวนิสต์ เมื่อสาวลึกลงไปถึงรากฐานที่มาของสงคราม ก็จะทำให้เห็นการทำงานประสานสัมพันธ์ของกิเลสกลุ่มปปัญจธรรมได้เป็นอย่างดี กล่าวคือแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกสุด เป็นเรื่องของความยึดมั่นถือมั่นในทิฐิหรืออุดมการณ์ (Ideology) การต่อสู้ช่วงชิงเพื่อให้ได้เป็นประเทศมหาอำนาจของโลก เป็นเรื่องของมานะ ส่วนการแย่งชิงผลประโยชน์เพื่อจะได้ครอบครองทรัพยากรของโลกให้ได้มากที่สุด เป็นเรื่องของตัณหา^{๖๑}

^{๕๙} ๘๓พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐/๕๑ -๗๐/๕๒.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐ / ๕๑.

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๘.

สำหรับในการอธิบายว่า ตัณหา ทิฏฐิ มานะ เป็นที่มาของความขัดแย้งได้อย่างไร ผู้วิจัยจะแยกอธิบายเพื่อที่จะสามารถเข้าใจได้ง่าย ดังต่อไปนี้

ก. ตัณหา: บ่อเกิดของความขัดแย้ง “ตัณหา” หมายถึง ความอยาก ความอยากในบริบทนี้เป็นความอยากในเชิงลบ คำที่ตรงข้ามกับคำนี้และเป็นไปในเชิงบวกก็คือ “อัมมฉันทะ” เมื่อจำแนกนัยของความอยากตามที่ได้มีการนิยามในพระสูตรนั้นจะค่อนข้างกว้าง แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วครอบคลุมถึงความอยากใน ๒ ประเด็นใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ

(๑) ความอยากในวัตถุ (วัตถุภว) ได้แก่ ความอยากได้ส่วนที่ดีหรือส่วนที่ร่อย ที่เรียกว่า กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ความอยากได้ทรัพย์ทั้งส่วนที่เรียกว่าส วิญญานทรัพย์ (ทรัพย์ที่มีชีวิต) และอวิญญานทรัพย์ (ทรัพย์ที่ไม่มีชีวิต) ที่น่าใคร่น่าปรารถนา

(๒) ความอยากได้ที่เป็นตัวกิเลส(กิเลสภว) ได้แก่ ความกำหนัด ความพอใจ หรือความปรารถนากามคุณ เป็นต้นปัญหาก็คือว่า ตัณหาเป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างไร สาเหตุสำคัญที่ทำให้ตัณหาเป็นตัวจุดชนวนให้เกิดความขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาท ก็เพราะมีสิ่งเป็นที่รักเข้ามาเกี่ยวข้องและหากวิเคราะห์คำว่า “สิ่งเป็นที่รัก” ย่อมมีนัย ๒ ประการ กล่าวคือ “สัตว์^{๖๒}และสังขาร^{๖๓}” สิ่งที่เป็นที่รักทั้ง ๒ ประการนี้จัดได้ว่า เป็นหัวข้อสำคัญที่ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เพราะมนุษย์มีความหวาดระแวงว่าสิ่งที่ตนเองรักนั้นจะถูกบุคคลอื่นแย่งไป กำลังถูกแย่งไป หรือถูกแย่งชิงไปแล้วขณะเดียวกัน เมื่อสิ่งที่ตนเองรักจะผันแปรไป กำลังผันแปรไป หรือได้ผันแปรไปแล้ว^{๖๔} อาการเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพื่อช่วงชิงภาวการณ์นำ และเพื่อให้สิ่งนั้นคงดำรงอยู่กับตน โดยการยึดมั่นในสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของเราด้วยอำนาจแห่งตัณหาในประเด็นเดียวกันนี้ พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรคือเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ พราหมณ์กับพราหมณ์ และคฤหบดีกับคฤหบดี” คำตอบก็สอดคล้องกับประเด็นเบื้องต้นว่า “ เพราะความยึดมั่นกามราคะ ตกอยู่ในอำนาจกามราคะ กำหนดยินดีในกามราคะ ถูกกามราคะกลุ้มรุม และถูกกามราคะครอบงำเป็นเหตุ” ^{๖๕} อย่างไรก็ตาม กามทั้งหลายยังทำให้มารดากับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องกัน ย่อมถึงการทะเลาะ แ่งแย่ง และวิวาทกัน ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ศัสตราบ้าง ถึงความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง และเพราะกามนั้นเอง จึงทำให้ชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จัปฐพาด ลูกศรบ้าง วิ่งเข้าสู่สงครามปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อพวกเขาถึงลูกศรไปบ้าง พุ่งหอกไปบ้าง กวัดแกว่ง

^{๖๒} สัตว์ ได้แก่ มารดา บิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว บุตร ธิดา มิตรหรือผู้ร่วมสายโลหิต เป็นต้น

^{๖๓} สังขาร ได้แก่ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ

^{๖๔} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๘/๓๐๑-๓๐๒.

^{๖๕} อง.พูก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๘๓.

ดาบฟันบ้าง ขนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง โดยหอกแทงบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะ พวกเขตายในที่นั้นบ้าง...^{๖๖}

สิ่งที่สามารถยืนยันสมมติฐานข้อนี้ได้ดีที่สุดก็คือ ประเด็นที่ว่าด้วยสงครามน้ำระหว่างชาวศากยะและโลกิยะก็จัดได้ว่า เป็นสงครามที่เริ่มต้นด้วยการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ เพื่อนำไปใช้ในเชิงกลีกรรรม นอกจากนั้น สงครามระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศล และ พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นการแย่งชิงดินแดน และพื้นที่ทางเศรษฐกิจ หรือสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลิฉฉวีเพื่อแย่งชิงคันธชาติ สงครามเหล่านี้ จัดได้ว่าเป็น สงครามวัตถุประสงค์ทั้งสิ้น โดยมีต้นเหตุเป็นผู้บัญชาการอยู่เบื้องหลังการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายนอก

อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ ต้นเหตุเป็นที่มาของการทะเลาะวิวาทในเชิงสังคมวิทยาจะพบที่มาซึ่งน่าสนใจตามที่ปรากฏในมหานิทานสูตรว่า^{๖๗}

“เพราะอาศัยตัณหา ปริเยสนา (การแสวงหา) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยปริเยสนา ลาภะ (การได้) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยลาภะ วินิจจยะ (การกำหนด) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยการกำหนด ฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ)จึงเป็นไป

เพราะอาศัยฉันทราคะ อหิมุขะ (การหมกมุ่นฝังใจ) จึงเป็นไป

เพราะอหิมุขะ ปรีคหะ (การยึดครอบครอง) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยปรีคหะ มัจฉริยะ^{๖๘} (ความตระหนี่) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยความตระหนี่ อารักขะ (การหวงกั้น) จึงเป็นไป

เพราะอาศัยการหวงกั้น เป็นเหตุ บาปอกุศลกรรมเป็นอเนกที่เกิดขึ้น การถือท่อนไม้ การถือคัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวขึ้นเสียงว่า มึงมึง และการพูดเท็จจึงเป็นไป”^{๖๙}

จากพระสูตรดังกล่าว สามารถอธิบายพัฒนาการของการก่อตัวของการทะเลาะวิวาทได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอนว่า การทะเลาะวิวาทนั้นเกิดขึ้นมาจากความอยากของมนุษย์เป็นปฐมบท ความอยากได้กลายเป็นแรงจูงใจที่ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาสิ่งต่างๆ มาสนองความอยาก เมื่อใช้ความพยายามในการแสวงหาโดยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง มนุษย์ก็ได้สิ่งที่ตัวเองต้องการมา หลังจากที่ได้มาด้วยความยากลำบากหรือไม่ก็ตาม มนุษย์จึงมีความสุข และพิจารณาพิจารณาต่อสิ่งที่ตัวเองได้มา การเพ่ง

^{๖๖} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓๖/๔๔๓-๔๔๔.

^{๖๗} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๐๓/๕๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑.

^{๖๘} มัจฉริยะ ๕ ประการ ได้แก่ ตระหนี่ ที่อยู่ ตระกูล ลาภ วรรณะและ ธรรม อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕๔-๒๕๖/๓๔๔-๓๔๕.

^{๖๙} ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑.

พิจารณานั้นเต็มไปด้วยความพอใจที่ตัวเองสามารถหาสิ่งนี้ได้ มีความสุขและคลุกคลีกับสิ่งที่ได้มา การคลุกคลีดังกล่าวกลายเป็นความหมกมุ่นเพราะต้องการจะเสพหรือเค้นเอาความสุขจากสิ่งที่หามาได้ การที่มนุษย์คลุกคลีและหมกมุ่นอยู่กับสิ่งนั้นอยู่เรื่อยๆ ได้ทำให้มนุษย์มีความรู้สึกเป็นเจ้าของสิ่งนั้น และแสดงความเป็นกรรมสิทธิ์ในการครอบครองโดยไม่ต้องการให้ใครมาแย่งชิงหรือเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรามี และมนุษย์ก็พยายามรักษาและหวงแหนสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ ฉะนั้น เมื่อใครก็ตามมีความปรารถนาเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง มนุษย์ที่ตระหนี่และหวงแหนสิ่งของดังกล่าวก็จะไม่ยินยอม ขณะที่อีกฝ่ายขอเข้ามีส่วนร่วม แต่อีกฝ่ายไม่ยินยอมพร้อมใจสภาวะของความขัดแย้งจึงเกิดขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่การถือท่อนไม้เพื่อขวางกั้นไม่ให้คู่กรณีเข้ามาจนถึงการใช้วาจาโต้ตอบการกระทำดังกล่าวระหว่างคู่กรณีด้วย

ข. ทิฐิ: บ่อเกิดของความขัดแย้ง คำว่า “ทิฐิ” หมายถึง “ความเห็น” หรือ “ลัทธิ” ทิฐิในบริบทนี้ได้แก่ทิฐิในแง่ลบประกอบไปด้วยสัkkายทิฐิ ๒๐ มิจฉาทิฐิ ๑๐ อันตคาหิกทิฐิมี ๖๒ ๑๐ จนถึงทิฐิ ๖๒^{๗๐} การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฐิ (ทิฐิอุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับ^{๗๑} ความคิดเห็นของคนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของตัวเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิฐิ^{๗๒} ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก”^{๗๓} และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิฐิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม ย่อมทำทิฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฐินั้นว่าเลว เพราะฉะนั้นสัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”^{๗๔} ดังจะเห็นได้จากกรณีของพราหมณ์ที่ถือทิฐิต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา จึงทุ่มเถียงกัน เมื่อทุ่มเถียงกัน ทำลายกัน และเบียดเบียนกัน^{๗๕}

อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งกันในลักษณะนี้มีได้เกิดขึ้นเฉพาะพราหมณ์ หรือเจ้าลัทธิต่างๆ แต่ประการใด แม้ในหมู่สมณะก็เช่นเดียวกัน ดังที่พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า

^{๗๐} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓๔/๔๙๒-๔๙๔.

^{๗๑} บาลีใช้คำว่า ธมมมมานุชาโน ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๑๑๕/๒๒๗ “ไม่ยอมรับธรรมของคนอื่นเลย” อธิบายว่า “ไม่ยอมรับ คือไม่เห็นตามไม่คล้อยตาม ไม่ยินดีตามธรรม คือ ทิฐิ ปฏิปทา มรรค ของผู้อื่น. ขุ.ม.(ไทย) ๒๙/๑๑๕/๓๔๑.

^{๗๒} ซึ่งทิฐิตามนัยนี้ก็คือ “โลกเที่ยง... หรือหลังจากตายไปแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็ไม่ใช่ จะว่าไม่เกิดอีก ก็ไม่ใช่” เป็นต้น เมื่อยึดถือจึงกระทบกระทั่งกัน ทำร้ายกัน ด้วยอำนาจแห่งทิฐิ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๔-๒๔๕.

^{๗๓} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๓.

^{๗๔} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๘๐๓-๘๐๗/๖๙๔.

^{๗๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๒-๒๐๔/๒๓๙-๒๔๒.

“อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สมณะขัดแย้งกับสมณะ” ท่านก็ตอบว่า “เพราะความยึดมั่นในทิวาราคะ”^{๗๖} ตกอยู่ในอำนาจทิวาราคะ กำหนดยินดีในทิวาราคะ ถูกทิวาราคะกลุ้มรุมและถูกทิวาราคะครอบงำ เป็นเหตุ แม้สมณะก็ขัดแย้งกับสมณะ”กรณีศึกษาที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การที่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีกถากันเกี่ยวกับเรื่องน้ำที่เหลือไว้ในภาชนะเป็นอาบัติหรือไม่ ประเด็นนี้ได้สะท้อนแนวคิดในเชิงทิวาราคะได้เช่นเดียวกัน เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึกต่างก็มีจุดยืนของตัวเอง จึงทำให้ข้อขัดแย้งลุกลามไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้น ประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ถึง ๓ ก็เช่นเดียวกัน ความคิดเห็นที่แตกต่างกันระหว่างพระปุราณะกับพระสงฆ์กระแสหลักที่นำโดยพระมหากัสสปเถระเกี่ยวกับการตีความวัตถุ ๘ ประการก็ดี การตีความพุทธบัญญัติที่แตกต่างกันระหว่างพระยสกาภิกษุและคณะที่เป็นพระสงฆ์กระแสหลักกับพระภิกษุเมืองวัชชี เป็นต้นก็ดีเหล่านี้ล้วนสะท้อนนัยที่น่าสนใจเกี่ยวกับการยึดมั่นในทิวาราคะของชนทั้งสี่

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ทิวาราคะจัดได้ว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พราหมณ์เจ้าลัทธิ หรือสมณะต่างๆ ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพียงเพราะต้องการรักษาจุดยืนของตนเองเอาไว้โดยไม่ยอมรับ หรือสนใจแนวคิดของคนอื่น และนอกจากการไม่ยอมรับและไม่สนใจแล้ว ยังเป็นที่มาของการดูถูก และเหยียดหยามดังพุทธพจน์ที่ว่า^{๗๗}

สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิวาราคะทั้งหลายว่ายอดเยียมย่อมทำทิวาราคะให้ยิ่งใหญ่ในโลก

กล่าวทิวาราคะอื่นๆอย่างนอกจากทิวาราคะนั้นว่า ‘เลว’

เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้

ประเด็นที่ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตก็คือว่า อะไรเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้เจ้าลัทธิ หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งยกย่องลัทธิ หรือแนวคิดของตัวเอง แล้วทับถมแนวคิดอื่นว่าใช้ไม่ได้ หรือไม่เข้าท่า คำตอบที่ค้นพบก็คือ เจ้าลัทธิหรือเจ้าของแนวคิดต่างๆ เห็นช่องทางที่จะได้รับผลประโยชน์ใน ๒ ด้านด้วยกัน^{๗๘} กล่าวคือ อาานิสงส์ในชาตินี้ ซึ่งได้แก่ ได้รับผลประโยชน์ในแง่ของสักการะความเคารพ การนับถือ การบูชา การยำเกรง จากผู้ที่นับถือ และชื่นชอบในแนวคิดต่างๆ และอาานิสงส์ในชาติหน้า ได้แก่ การเชื่อมั่น และยึดมั่นในทิวาราคะดังกล่าวนั้น จะเป็นเหตุเป็นผลให้ตัวเองได้ไปเกิดภพและภูมิที่ตัวเองต้องการ และแนวคิดนี้จะเป็นสะพานให้ตัวเองทอดเดินไปสู่ความบริสุทธิ์หมดจดได้

เหตุผลทั้ง ๒ ประการดังกล่าว จัดได้ว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้บุคคล หรือ กลุ่มบุคคลพยายามรักษาที่มั่นหรือจุดยืนเอาไว้ให้ได้ เพราะการพยายามรักษาที่มั่นย่อมหมายถึง การรักษาพื้นที่ของการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสมเกียรติ และมีความสุขในโลกนี้ นอกจากนั้นการที่บางคน

^{๗๖} หมายถึงราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิวาราคะ ๖๒ ประการเป็นเหตุ อก.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๔๘.

^{๗๗} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๑/๑๒๓.

^{๗๘} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๒-๓๓/๑๒๕-๑๒๖.

พยายามรักษาจุดยืนของตัวเองเอาไว้อาจเป็นเพราะการเล็งผลเลิศว่า แนวคิดของตัวเองหรือกลุ่มของตน ก่อให้เกิดสันติสุขในโลกหน้า หรือภพหน้าได้ ถึงแม้ว่าการรักษาจุดยืนดังกล่าวต้องแลกมาด้วยการ ทะเลาะวิวาท หรือต้องฆ่าคนอื่น ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเรา หรือการใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือในการทำลายล้างคนที่ไม่เห็นด้วยกับตัวเอง และหากต้องการให้สถานการณ์ความรุนแรงดังกล่าวเต็มไปด้วยความสมเหตุสมผลมากยิ่งขึ้นก็อาจจะฆ่า หรือทำลายเครื่องมือที่ตนเองใช้งานเรียบร้อยแล้วก็ได้ ดังจะเห็นได้จากการที่กลุ่มเดียร์ถีย์ได้ใช้นางสุนทรเป็นเครื่องมือในการกำจัดพระพุทธรูปเจ้าเป็นกรณีศึกษา เพียงเพราะต้องการได้ลาภสักการะ และการนับถือจากคนอื่น ๆ ในสังคม หลังจากนั้นก็ได้สั่งให้นางสุนทรเสียชีวิต

ค. มานะ: บ่อเกิดของความขัดแย้ง มานะ คือ การถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นจุดจบ ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นจุดจบ^{๗๙} ปัญหาสำคัญก็คืออะไรที่ทำให้มนุษย์สำคัญตัวว่าดีกว่าคนอื่น จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ใช้สถานะของความเป็นชาติ โคตรความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่าง ทรัพย์ การศึกษา หน้าตาที่การงาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิทยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือ สิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา^{๘๐} หากวิเคราะห์ในประเด็นนี้ก็คือ มนุษย์ได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตนว่า เหนือกว่าคนอื่นในคุณสมบัติเหล่านั้น และนั่นจึงเป็นที่มาของการ “ถือตัว” และ “ยึดมั่นในความถือตัว”

ประเด็นจึงอยู่ตรงที่ว่า การถือตัว ความลำพอง หรือความทะนงตนนั้น ทำให้เกิด การทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือการทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กันได้อย่างไร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใด สำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น”^{๘๑} สาเหตุสำคัญก็เพราะว่าการถือตัวดังกล่าวนี้นำไปสู่การลบหลู่ ดูหมิ่น และเกลียดชังคนอื่น ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากกรณีของ เจ้าศากยยะมีความถือตัวว่า เผ่าพันธุ์ของตนเองเป็นเผ่าพันธุ์ที่ดี บริสุทธิ และวิเศษกว่าคนอื่น ฉะนั้น จึงเป็นไปไม่ได้ที่ธิดาภคินีศากยยะจะต้องไปแต่งงานกับพระเจ้าปเสนทิโกศลที่มี ที่มา หรือ ต้นกำเนิดไม่ชัดเจน และในขณะเดียวกัน การที่ลูกหลานของเจ้าศากยยะจะไหว้พระเจ้าวิทูททกะก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่พระเจ้าวิทูททกะซึ่งเป็นลูกนางทาสีจะนั่งตั่งของเจ้าศากยยะก็นับเป็นการกระทำที่น่ารังเกียจ ฉะนั้นจึงต้องใช้น้ำนมล้าง การกระทำ และแสดงออกในลักษณะนี้ ย่อมนับว่าเป็นการดูหมิ่น ชิงชัง และรังเกียจคนอื่น และ

^{๗๙} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๓. ดูเทียบใน พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๘/๕๑๐.

^{๘๐} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๑-๓๕๓. ดูเทียบใน พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๘/๕๐๘-๕๑๐.

^{๘๑} พ.ม. (ไทย) ๒๒/๗๗/๒๓๑.

การกระทำดังกล่าวนั่นเองได้นำไปสู่ “ภาวะแห่งการเกลียดชัง” ที่พระเจ้าวิฑูทกะมีต่อเจ้าศากยะจนนำไปสู่ “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” ในที่สุด

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วทำให้พระพุทธเจ้าต้องย้าเตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า^{๘๒} “ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่า เราเลิศกว่าเขา เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น” การย้าเตือนในลักษณะดังกล่าวนั้น ย่อมเป็นเพราะพระองค์ได้ทรงมองเห็นหายนะที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวของพระภิกษุในแง่ของการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และการดำรงตนอยู่ในสังคมสงฆ์และสังคมอื่นๆ กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ดังที่ได้นำเสนอแล้ว จะพบว่า เกิดจากรากเหง้าที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ รากเหง้าเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเนิ่นช้าในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ และเหนี่ยวรั้งการพัฒนาองค์กรและสังคมด้วยดังจะเห็นว่าเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากันหรือทำลายกันนั้นล้วนเกิดจากรากเหง้าเหล่านี้ทั้งสิ้น ฉะนั้น กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้มองเพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น หากต้องมองเข้าไปเพื่อทำการศึกษาและเข้าใจในมิติภายในด้วย

ง. ผลประโยชน์ หรือความต้องการ เป็นบ่อเกิดของความขัดแย้ง ผลประโยชน์ หรือความต้องการนั้น จัดได้ว่าเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายนอกที่ชัดเจนประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ทรัพยากร หรือสิ่งของมีจำนวนจำกัด แต่ความต้องการ หรือผู้ที่มีความต้องการนั้นมีจำนวนมากกว่า หากไม่สามารถที่จะจัดการทรัพยากรหรือสิ่งของอย่างเป็นระบบแล้ว ก็ย่อมเป็นการง่ายที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งปะทุขึ้นมาเพื่อแย่งชิงส่วนแบ่งดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากกรณีการแย่งทรัพยากรน้ำของชาวศากยะและโกลิยะก็เนื่องมาจากการที่ทั้งสองกลุ่มต้องการน้ำเพื่อใช้ในการกสิกรรม แต่ปัญหาก็คือ น้ำนั้นมีปริมาณที่สามารถจะรองรับพื้นที่นาของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น การเจรจาจึงเกิดขึ้น แต่สุดท้ายกระบวนการเจรจาก็ล้มเหลวเพราะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งต้องการเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้กระแสของความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงจึงเกิดขึ้น

กรณีสงครามการแย่งชิงหมู่บ้านกาสีระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระเจ้าอชาตศัตรูก็เช่นเดียวกัน เป็นการตอกย้ำว่า ทั้งคู่ต่างก็ต้องการหมู่บ้านดังกล่าวเพื่อใช้เป็นเขตเศรษฐกิจ และเป็นรัฐกันชน ซึ่งสอดคล้องกับกรณีสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศรรุกับเจ้าลัจฉิมีวัตฤประสงค์ เพื่อแย่งชิงคันธชาติซึ่งมีคุณค่าอย่างมหาศาลในผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นตามมา ผลประโยชน์และความต้องการในสองกรณีหลังนี้จัดได้ว่าเป็น “ตัวแปร” สำคัญที่ทำให้ทั้งสองแคว้นต้องทำสงครามระหว่างกันเพื่อแย่งชิงทรัพยากรดังกล่าว โดยมีได้ค้ำประกันว่าผลจากสงครามดังกล่าวจะนำมาซึ่งการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินมากมายสักปานใดก็ตาม

^{๘๒} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๙๒๕/๗๒๓, พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๓/๔๒๐.

จ. ความสัมพันธ์ เป็นบ่อเกิดของความขัดแย้ง ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มของพระวินัยธรกับพระธรรมกถึกก็ดี กลุ่มของพระกัศสปเถระกับพระปุราณะก็ดี กลุ่มพระ ยส กากันทบุตรกับพระภิกษุเมืองวัชชีก็ดี มาจากเหตุปัจจัยภายนอกอีกประการหนึ่งก็คือ “ความสัมพันธ์” พบว่า เพราะความสัมพันธ์ที่ไม่ดีใช่หรือไม่ จึงทำให้พระวินัยธรรด่าพระธรรมกถึกกลับหลังว่าเป็นอาบัติทั้งที่ไม่รู้ เพราะความรู้สึกที่ไม่ดีที่ไม่รับคัดเลือกเป็นผู้ร่วมคณะสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑ ใช่หรือไม่ ที่ทำให้พระปุราณะต้องออกมาเผชิญหน้า และทำลายความน่าเชื่อถือพระมหากัศสปเถระ และคณะ โดยการไม่ยอมรับนับบางประเด็นที่เกิดจากการสังคายนาครั้งที่ ๑ และเพราะความสัมพันธ์ที่เสื่อมทรามใช่หรือไม่ ที่ทำให้พระภิกษุเมืองวัชชีพากันลงอุกเขปนิยกรรมพระยสกากันทบุตร จนทำให้ท่านหันกลับไปวิเคราะห้ทำที่ และพฤติกรรมดังกล่าว และนำไปสู่การสังคายนาในที่สุด

จากนัยดังกล่าว จะเห็นว่า “ประเด็นที่ว่าด้วยความสัมพันธ์” นั้น ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งในการทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เพราะหากมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในระดับหนึ่งแล้ว โอกาสพบปะพูดคุยเพื่อหาทางออกเชิงสมานฉันท์เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว และมีทางออกร่วมกันได้ง่ายมากยิ่งขึ้น แต่หากเกิดกรณีของการไม่ชอบ หรือมีอคติ (Bias) ต่อกันในระดับใดระดับหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะหันหน้าเข้าไปพบปะหรือพูดคุยกัน ด้วยเหตุนี้เอง ประเด็นเรื่อง “สาราณียธรรม” จึงเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งด้วย

ฉ. ขาดิพันธ์ เป็นบ่อเกิดของความขัดแย้ง “ขาดิพันธ์” เป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างไร ผู้วิจัยมองว่า “การที่มนุษย์ไปตัดสินใครคนใดคนหนึ่งที่ไม่ใช่พวก “ของเรา” ว่าเป็น “ชาวเขา” หรือเรียกคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่พวกของเราว่าเป็น “คนชายขอบ” แล้วตีค่า หรือประเมินคุณค่า “ชาวเขา” ด้อยกว่าตัวเอง แล้วพยายามที่จะลดทอนศักดิ์ศรี และความเป็นมนุษย์ของเขาที่ด้อยอยู่แล้วให้ด้อยลงไปเรื่อยๆ” เหล่านี้คือที่มาของความขัดแย้ง

ประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของ “วงศ์ศากยะ” นั้น ถือได้ว่าเป็น “อาวุธ” ขึ้นสำคัญในการทำลายล้าง “เผ่าพันธุ์ตัวเอง” ในเวลาต่อมา เพราะการมองว่าวงศ์ของตนเองนั้นประกอบไปด้วยขาดิพันธ์ที่มี “สายพันธุ์เดียว” เท่านั้น โดยไม่เจือปนกับสายพันธุ์อื่น จึงเกิดความหยิ่ง ทะนงตน และอวดดี ความอวดดี ถือตัว หรือเหยอหยิ่งดังกล่าวจะไม่เกิดผลเสียตามมาแต่ประการใดเลย หากไม่ใช้ความเป็นสายพันธุ์ที่ตัวเองคิดว่าดีกว่า บริสุทธิกว่าคนอื่นนั้นไปดูถูก เหยียดหยาม ดูหมิ่นคนอื่นๆ ในสังคม พฤติกรรมดังกล่าวนี้ ชาวโกลิยะเคยเตือนสติ และตั้งคำถามต่อความเป็นสายพันธุ์ดีว่า “เจ้าศากยะต่างจากสุนัขตรงไหนที่มีเพศสัมพันธ์กับพี่น้องของตัวเอง” แทนที่เจ้าศากยะจะตระหนักถึงคำเตือนดังกล่าว แต่กลับย้อนถามว่า “เผ่าพันธุ์ของมนุษย์ชี้เรื่อนจะมีกำลังอะไร” จนทำ

ให้เหตุการณ์คราวนั้นได้ลุกลามจาก “สงครามน้ำ” กลายเป็น “สงครามการปกป้องศักดิ์ศรีระหว่างเผ่าพันธุ์” ในบัดดล แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงทำให้สงครามดังกล่าวยุติลงไปได้

แม้ว่าสงครามดังกล่าวจะยุติ แต่ “ความอวดดี” “ถือตัว” ก็นำ “สงคราม” มาสู่เจ้าศากยะอีกคราวหนึ่ง เพราะนอกจากการที่จะดูหมิ่นพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งมีสถานะเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน โดยการมอมลูกของนางทาสีไปเป็นมเหสีแล้ว ยังดูหมิ่นเหยียดหยามพระเจ้าวิทูทกะซึ่งเป็นลูกของนางทาสีโดยการใช้นํ้ามล้างตั่งที่พระองค์ประทับนั่ง และไม่ยอมให้ลูกของตัวเองไหว้พระเจ้าวิทูทกะซึ่งมีอายุมากกว่าด้วยการพาหนีไปอยู่นอกเมือง เหตุปัจจัยดังกล่าวทำให้พระเจ้าวิทูทกะตัดสินใจทำสงคราม “ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะ” ซึ่งเป็นการฆ่าที่ไม่เว้นแม้กระทั่งเด็กที่ยังไม่หย่าจากนมมารดา แม้เหตุการณ์การครั้งนี้พระพุทธเจ้าจะเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยคนกลางก็ตาม แต่เนื่องจาก “ฐานแห่งการเกลียดชัง” รุนแรงและสะสมมาตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อกล่าวโดยสรุปจะพบว่า เหตุปัจจัยภายนอกนั้น มีอิทธิพลอย่างยิ่งอีกด้านหนึ่งที่จะทำให้เกิดความขัดแย้งในระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นที่มาสำคัญในการทำให้เหตุปัจจัยภายในได้รับผลกระทบและแสดงออกมาในรูปของการทะเลาะวิวาทต่อไป

๓.๔ กรณีตัวอย่างของความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา

เพื่อให้เห็นถึงสภาพของความขัดแย้งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้แล้ว ผู้วิจัยจะขอเสนอกรณีตัวอย่างของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลมาพิจารณาเพื่อให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้วในยุคสมัยนั้น ก็มีความขัดแย้งและพระพุทธองค์หรือเหล่าพระสาวกก็จะเป็นฝ่ายการเดินเข้าไปเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งกรณีของความขัดแย้งในสมัยพุทธกาลนั้นมีดังต่อไปนี้

กรณีความขัดแย้งในการแบ่งส่วนพระบรมสารีริกธาตุของโณพราหมณ์^{๘๓}

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานที่เมืองกุสินาราแล้วเจ้าเมืองต่างๆ ที่ทราบข่าวว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพาน จึงทรงส่งทูตไปหาพวกเจ้ามัลละเมืองกุสินารารว่า พระผู้มีพระภาคเป็นกษัตริย์ แม้เราก็คือกษัตริย์ เราควรจะได้ส่วนพระสรีระพระผู้มีพระภาคบ้าง จักได้กระทำพระสถูปและการฉลองพระสรีระพระผู้มีพระภาค คือ

๑. อชาตศัตรู ผู้ครองกรุงราชคฤห์
๒. กษัตริย์ลิจฉวีเมืองเวสาลี
๓. กษัตริย์ศากยะเมืองกบิลพัสดุ์
๔. กษัตริย์ยถุลีเมืองอัลกัปปะ

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

๕. กษัตริย์โกลิเยะเมืองรามคาม

๖. พราหมณ์ผู้ครองเมืองเวฏฐที่ปกะ

๗. กษัตริย์มัลละเมืองปาวา

พวกเจ้ามัลละเมืองกุสินารารู้ได้ตรัสตอบหมู่คณะเหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จปรินิพพานในคามเขตของพวกเรา พวกเราจักไม่ให้ส่วนพระสรีระพระผู้มีพระภาค ฯ เมื่อพวกเจ้ามัลละเมืองกุสินารารู้สออย่างนี้แล้ว โทณพราหมณ์จึงได้ทำการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน^{๘๔} เพื่อมอบให้กับบรรดาเจ้ามัลลกษัตริย์ที่มารบอย่างเท่าเทียมกัน แม้เจ้าโมริยะเมืองปิณฑลวัน ก็ส่งทูตไปหาพวกเจ้ามัลละเมืองกุสินาราก็ได้รับเอาพระอังคารธาตุไปบูชา โดยไม่มีการขัดแย้งใดๆ

กรณีความขัดแย้งของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๘๕}

ในเมืองโกสัมพีมีภิกษุสองรูป คือ พระวินัยธรและพระธรรมธร ต่างมีบริวาร ๕๐๐ รูป ได้อยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี วันหนึ่ง ในภิกษุสองรูปนั้น พระธรรมธรไปถน (ส่วนของพระ) แล้วเหลือน้ำชำระไว้ในภาชนะ พระวินัยธรที่เข้าไปใช้ถนพบเข้าจึงบอกแก่พระธรรมธรว่า การทำเช่นนั้นเป็นอาบัติ เมื่อพระธรรมธรบอกว่าไปทราบว่าเป็นอาบัติ พระวินัยธรรกล่าวว่า ถ้าไม่แก่งทำก็ไม่เป็นอาบัติ ทำให้พระธรรมธรเข้าใจผิดว่า ไม่เป็นอาบัติ แต่กลับหลัง พระวินัยธรได้บอกแก่พวกศิษย์ของตนว่า “พระธรรมธรรูปนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้”^{๘๖}

เมื่อพวกศิษย์ของพระวินัยธรเห็นพวกศิษย์ของพระธรรมธรได้กล่าวว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกท่านแม้ต้องอาบัติแล้ว ก็ไม่รู้ว่า เป็นอาบัติ” พวกศิษย์ของพระธรรมธรนั้นไปแจ้งแก่พระอุปัชฌาย์ของตน ฝ่ายพระธรรมธรนั้นจึงบอก “พระวินัยธรรูปนี้ เมื่อก่อนพูดว่า ไม่เป็นอาบัติเดี๋ยวนี้พูดว่า เป็นอาบัติ พระวินัยธรนั้น พุทมฺสา” พวกศิษย์ของพระธรรมธรนั้นไปกล่าวว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกท่านมฺสา พวกศิษย์ของพระวินัยธรและพระธรรมธรนั้นถึงก่อความทะเลาะกันและกันขึ้น ภายหลังพระวินัยธรได้โอกาสจึงได้ทำอุกเขปนียกรรม”^{๘๗} แก่พระธรรมธรเพราะโทษที่ไม่เห็นอาบัติ

ปัญหานั้นนำไปสู่ความแตกสามัคคีของชาวบ้านด้วย เพราะโยมอุปัฏฐากผู้ถวายปัจจัยของภิกษุ ๒ รูปนั้น ก็ได้แตกเป็น ๒ ฝ่าย พวกภิกษุณีผู้รับโอวาทก็ดี พวกอารักขเทวดาก็ดี ของภิกษุ

^{๘๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

^{๘๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๒๙-๔๕๐/๓๑๑-๓๒๗.

^{๘๖} พระภิกษุไม่พึงเหลือน้ำที่จากการใช้ชำระเอาไว้ในกระบวน เพราะหากรูปใดเหลือน้ำไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๗๔/๒๔๓.

^{๘๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๗๔/๓๖๘.

วินัยธรและพระธรรมธร ได้แตกเป็น ๒ ฝ่ายตลอดจนพรหมโลกก็โกลาหลก็ก้องเป็นเสียงเดียวได้ขึ้นไปจนถึงอกนิรุทธ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องทรงแนะนำให้สามัคคีกัน แต่ภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายไม่ยินยอมจนแตกสามัคคีกัน พระองค์จึงเสด็จไปหาแล้วตรัสโทษในการยกวัตรของพวกภิกษุผู้ยกวัตรหรือฝ่ายพระวินัยธรและโทษในการไม่เห็นอาบัติของพวกภิกษุฝ่ายธรรมธร แล้วทรงอนุญาต สังฆกรรมทั้งหลายมีอุโบสถเป็นต้น ในสีมาเดียวกันที่โฆสิตาราม ทรงบัญญัติวัตรในโรงฉันให้ภิกษุนั่งในแถวมีอาสนะหนึ่งๆ คั่นในระหว่างๆ (คือนั่งเป็นแถว เว้นช่องว่างไว้ให้ภิกษุอื่นเข้าแทรกนั่งได้รูปหนึ่งในระหว่าง) เพราะเกิดการแตกร้างกันขึ้นอีกในโรงฉันเป็นต้น ต่อมา เมื่อทรงทราบว่าภิกษุยังแตกร้างจึงเสด็จไปที่โฆสิตารามอีก ตรัสห้ามมิให้แตกร้างกัน แล้วทรงให้อโวกาส์สอนโดยยกเรื่องราวหลายเรื่องขึ้นมาแสดง แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ยังแตกสามัคคีกันไม่ยอมเชื่อฟังพระองค์ทรงระอาพระทัย จึงเสด็จไปพาลกโลณการามเพียงลำพัง ตรัสเอกราชวัตร แก่พระภิกษุเถระที่พาลกโลณการามนั้นแล้ว ตรัสอานิสสแห่งสามัคคีรสแก่กุลบุตร ๓ คน ในมิกทายวัน ชื่อปาจิณวังสะ แล้วเสด็จไปทางบ้านปาริเลยยกะ ทรงจำพรรษาที่ป่ารักชิตวัน หมู่บ้านปาริเลยยกะเมื่อชาวเมืองโกสัมพีทราบเรื่องจึงไม่ยอมถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุเหล่านั้นทำให้พวกภิกษุเกิดสำนึกในความผิด ขอให้ญาติโยมให้อภัย เมื่อออกพรรษาแล้วได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลให้ขมาโทษ พระองค์ทรงประทานอโวกาส์สอนแล้วให้ภิกษุเหล่านั้นทำสังฆสามัคคีอุโบสถ อธิกรณ์จึงระงับไป^{๘๘}

กรณีความขัดแย้งระหว่างแคว้นโกศลกับแคว้นมคธ^{๘๙}

เมื่อกล่าวถึงสงครามระหว่างแคว้นโกศลกับแคว้นมคธ^{๙๐} มีผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย กับการทำสงครามในครั้งนี้ ๒ กลุ่มหลัก ก็คือ พระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งเป็นผู้ปกครองแคว้นโกศล และพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ปกครองแคว้นมคธ ซึ่งทั้งสองแคว้นนี้เป็นแคว้นที่ความยิ่งใหญ่ และมีอำนาจทางการเมืองและการทหาร ซึ่งหมายถึงการมีบทบาทสำคัญในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ หากจะกล่าวถึงความเป็นชาติพันธุ์ของกษัตริย์ทั้งสองแคว้นจะพบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นมีฐานะเป็นลูกของพระเจ้าอชาตศัตรู เพราะว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นเป็นพี่ชายของ พระนางเวเทหิซึ่งเป็นพระมารดาของพระเจ้าอชาตศัตรู

^{๘๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๘๐-๘๒.

^{๘๙} ผู้สนใจประเด็นความขัดแย้งด้านการเมืองระหว่างแคว้นวัชชีกับแคว้นมคธ พึงศึกษาได้จาก วิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ของผู้วิจัย หน้า

^{๙๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๔๖-๑๔๘. ส.ส.๑๕/๑๒๖/๑๔๘-๑๔๙. ส.ส.๑๑/๑๒๕-๑๒๕/๑๔๖-๑๔๗. ส.ส.ฎ. ๑/๑๒๕-๑๒๖/๑๔๘.

เมื่อวิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งนั้น พบว่าในการทำสงครามทั้งสองครั้งนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูได้โจมตีพระเจ้าปเสนทิโกศลก่อน และปรากฏว่าผลจากการรบครั้งที่ ๑ นั้น พระเจ้าอชาตศัตรูประสบชัยชนะ ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลแพ้อย่างย่อยยับ เสียช้าง ม้า และ ไพร่พลไปเป็นจำนวนมาก แต่สำหรับการรบครั้งที่ ๒ นั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลประสบชัยชนะ และสามารถจับพระเจ้าอชาตศัตรู พร้อมทั้งทหารเอาไว้เป็นเชลยศึก และในที่สุดพระองค์ก็ทรงปล่อยตัวพระเจ้าอชาตศัตรูกลับแคว้นมคธ แต่ทรงยึดอาวุธยุทโธปกรณ์ทางการทหารเอาไว้

อย่างไรก็ตาม การทำสงครามระหว่างประเทศทั้งสองครั้งนั้น ผู้วิจัยมองว่าประเด็นความขัดแย้งเบื้องต้นน่าจะมาจากสาเหตุ ๒ ประการด้วยกัน กล่าวคือ

(๑) ประเด็นที่ว่าด้วยความไม่พอใจเกี่ยวกับการตายของพระนางเวเทหิ การสิ้นพระชนม์ของพระนางเวเทหินั้นย่อมเป็นที่นำมาซึ่งความเสียใจแก่ชาวเมืองทั้งสอง ไม่ว่าจะเป็นแคว้นมคธ หรือ แคว้นโกศล แต่ผู้ที่น่าจะได้รับผลกระทบจากการสิ้นพระชนม์ของพระนาง มากที่สุดท่านหนึ่งก็น่าจะเป็นพระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งเป็นพี่ชายของพระนางเวเทหิ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสาเหตุการตายของพระนางนั้นมาจากลูกชายคือพระเจ้าอชาตศัตรู ฉะนั้น การอ้างเหตุผลในการทำศึกนั้น เหตุผลข้อนี้น่าจะเป็นเหตุผลในทางจิตวิทยาการเมืองได้เป็นอย่างดี เพื่อนำไปสู่เหตุผลการทำศึกในข้อที่ ๒

(๒) ประเด็นต่อเนื่องจากเหตุผลข้อที่ ๑ กล่าวคือ ในช่วงที่พระเจ้ามหาโกศลได้จัดพิธีอภิเษกสมรสให้แก่พระเจ้าพิมพิสารและพระนางเวเทหินั้น พระองค์ได้พระราชทานกาสิคาม หรือ หมู่บ้านกาสิ ซึ่งอยู่ในแคว้นกาสิแด่พระราชธิดา ซึ่งหมู่บ้านนี้ถือได้ว่าเป็นนอกจากจะเป็นสะพานในการเชื่อมประเทศทั้งสองเข้าด้วยกันแล้ว ยังจัดได้ว่าเป็นรัฐกันชนที่ตีระหว่างรัฐทั้งสองด้วย

ฉะนั้น เมื่อเหตุผลข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ ประสานสอดคล้องกันในลักษณะนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลเรียกร้องสิทธิในดินแดนดังกล่าว เหตุผลที่พระองค์ได้นำมาเรียกร้องความชอบธรรมก็คือ ดินแดนดังกล่าวเคยเป็นของพระชนก ซึ่งพระชนกได้ มอบให้แก่พระธิดา ฉะนั้น เมื่อพระธิดาตายไปแล้ว ดินแดนดังกล่าวต้องเป็นของเจ้าของเดิมนั่นก็คือ แคว้นโกศล แต่พระเจ้าอชาตศัตรูกลับมองว่า ในเมื่อพระเจ้ามหาโกศลได้มอบดินแดนดังกล่าวให้แก่พระมารดาแล้ว พระองค์ในฐานะที่เป็นบุตรก็ย่อมมีสิทธิโดยชอบธรรมต่อดินแดนดังกล่าว ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้เกิดสงครามเพื่อแย่งชิงดินแดน

นอกเหนือจากข้ออ้างเพื่อให้เกิดความชอบธรรมในการประกาศสงครามเต็มรูปแบบ ทั้งสองประการดังกล่าวแล้วนั้น ผู้วิจัยมองว่าสาเหตุสำคัญที่กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ไม่พยายามจะนำเสนอ และจัดได้ว่าเป็นประเด็นหลักของความขัดแย้ง ก็คือ การหวังผลในแง่ของความมั่นคงของ

รัฐโดยการนำเอาหมู่บ้านกาสิมาเป็นรัฐกันชน^{๙๑} และการหวังผลในแง่ของเศรษฐกิจ เพราะ หมู่บ้านกาสิมีกระแสเงินสดหมุนเวียนวันละ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ^{๙๒} ซึ่งนับได้ว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้กษัตริย์ในแคว้นทั้งสองต้องทำสงครามเพื่อแย่ง

๓.๕ การจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา

เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นนับเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องมีการจัดการให้ความขัดแย้งเหล่านั้นสงบลง เพราะถือเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับสังคมมนุษย์ที่มีธรรมชาติอยู่อย่างหนึ่ง คือรักสุขเกลียดทุกข์และไม่ชอบความวุ่นวายหรือปัญหาที่จะก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่ตนเอง แม้ว่าในบางคราวจะเกิดปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งในสังคมของตนเองจนอาจจะดูเป็นว่ามนุษย์เองที่เป็นคนที่ชอบความรุนแรงหรือเป็นต้นเหตุของการสร้างปัญหาขึ้นเอง ซึ่งความเป็นจริงแล้วความขัดแย้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์นั้นมีเหตุผลมาจาก “(๑)ความแตกต่าง (๒)ความเปลี่ยนแปลง หรือ

สรุปให้เห็นภาพคือสังคมมนุษย์มีความแตกต่างอยู่ในความเหมือน ความแตกต่างนั่นเองที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งโดยที่ความแตกต่างนั้นเป็นมวลหนึ่งที่จะต้องสั่นไหวไปตามสภาวะหลักของธรรมชาติก็คือ “ความเปลี่ยนแปลง” เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงผสมกับความแตกต่างที่มีอยู่ในที่สุดก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งและพัฒนาผลของการขัดแย้งให้เป็นไปทั้งในฝ่ายบวกและฝ่ายลบ ซึ่งสังคมมนุษย์นั้นมีความแตกต่างอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลง ดังนั้น สังคมมนุษย์จึงมีความขัดแย้งเป็นธรรมชาติหรือเป็นปกติ เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นจึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะจัดการหรือบริหารความขัดแย้งนั้นให้ลงตัวและสงบให้ได้เพื่อที่จะสร้างความสงบ สันติและผาสุกให้เกิดขึ้นในสังคมให้ได้ และในการจัดการความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนานั้นก็ต้องดำเนินไปใน ๒ แนวทางที่สำคัญก็คือ (๑)การจัดการความขัดแย้งภายในและ(๒)การจัดการความขัดแย้งภายนอก

การจัดการความขัดแย้งภายใน(ตัวมนุษย์)

สำหรับการแก้ไขปัญหาหรือการจัดการความขัดแย้งภายในที่มีสาเหตุภายในมาจากรากเหง้าของอกุศลและกุศลภายในจิตใจ เพราะธรรมชาติของความขัดแย้งมักมีทั้งด้านบวกและด้าน

^{๙๑} แนวคิดเรื่องรัฐกันชน (Bumper Stage) เป็นแนวคิดเชิงรัฐศาสตร์ เช่น กรณีที่ประเทศไทยได้ใช้ไทยใหญ่ และกะเหรี่ยงเคเอ็นยูเป็นรัฐกันชนระหว่างไทยกับพม่า หรือกรณีที่อินโดนีเซียได้ใช้ติมอร์เป็นรัฐกันชนกับออสเตรเลีย ซึ่งกรณีหลังนั้นนอกจากจะมีเหตุผลในทางการทหารแล้ว ยังมีเหตุผลเชิงยุทธศาสตร์ซ่อนเร้นคือผลประโยชน์ทางทะเล ได้แก่ แหล่งน้ำมัน และก๊าซธรรมชาติในช่องแคบติมอร์ (TIMOR GAP) และอาณาเขตไหล่ทวีป รวมถึงการควบคุมเส้นทางเดินเรือ. ดูแนวคิดนี้ได้จาก “<http://www.spaceline.org/bumper/bumper8.html>”.

^{๙๒} “สตสหัสสุกฏาโน กาสิกาโม” ส.ส.อ. ๑/๑๒๕/๑๔๗.

ลบ **ซึ่งด้านลบ** หมายถึง การมีจิตที่เป็นกุศล^{๙๓} เช่น ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง การมีเจตนาที่ดี การหวังดีหรือปรารถนาดีต่อบุคคล กลุ่มบุคคล หรือต่อองค์กร แต่ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อบุคคล กลุ่มคนหรือองค์กรไม่เห็นด้วย หรือไม่ยอมรับในเจตนาเช่นนั้น จึงทำให้ทั้งสองฝ่ายเกิดความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความเห็นที่แตกต่าง ทศนคติที่ไม่ตรงกัน หรือการมองเป้าหมายที่แตกต่างกัน เป็นต้น **ส่วนด้านลบ** หมายถึง การมีจิตที่เป็นอกุศล เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง อยากได้ อยากใหญ่ อยากมี อยากเป็น ทิฐิ มานะ การถือตัว การยึดมั่นในค่านิยมทางสังคม เป็นต้น^{๙๔}

ในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งประเภทนี้จะต้องแก้ไขโดยการศึกษา หรือการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยหลักการศึกษานั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ การศึกษาภายนอก เรียกว่า คันถธุระ คือ การเรียนการศึกษาในหลักและวิชาการทั่วไปอันเป็นทฤษฎี และวิปัสสนาธุระ คือ การศึกษาเพื่อการพัฒนาจิตใจด้วยการปฏิบัติกรรมฐาน ๒ ประการ คือ สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งภายในนั้นจะต้องอาศัยการศึกษาบรมจิตใจด้วยการปฏิบัติกัมมัฏฐาน ๒ ประการนั้นเพราะถือว่าเป็นอุบายในการกำจัดกิเลสอาสวะ โดยกัมมัฏฐานทั้งสองนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.สมถกรรมฐาน ได้แก่ การฝึกจิตให้สงบจนเกิดสมาธิโดยใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้จิตยึดเกาะเป็นอารมณ์^{๙๕} เช่น การเพ่งดวงกสิณ การเพ่งซากศพ เป็นต้น หรือการกำหนดจิตให้ระลึกถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยมิให้มีเรื่องอื่นแทรกเข้ามาในระหว่างจนจิตสงบ เช่น การระลึกถึงคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ การระลึกถึงพระนิพพาน เป็นต้น

๒.วิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ การฝึกจิตให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันต่อปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เข้าไปเกี่ยวข้องโดยไม่ตกเป็นทาสของปรากฏการณ์เหล่านั้น หรือการฝึกจิตให้มีสติ สัมปชัญญะรับรู้อารมณ์ตรงตามความเป็นจริงไม่เข้าไปปรุงแต่งและยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน การเจริญวิปัสสนากรรมฐานมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำลายกิเลสอันเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์และนิสสัยความเคยชินแบบปุถุชนที่รับรู้ต่อปรากฏการณ์ภายนอกโดยมีอนุสัยกิเลสเป็นตัวคอยกำกับอยู่ทำให้การรับรู้ต่อปรากฏการณ์ต่างๆ เป็นไปอย่างมีอคติและบิดเบือนจากความจริง การเจริญวิปัสสนากรรมฐานจึงมีหลักการปฏิบัติคือการพิจารณาสังเกตตนเองและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองทั้งภายในตัวและ

^{๙๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๕.

^{๙๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒-๓๓๔.

^{๙๕} อารมณ์ หมายถึง สิ่งที่จิตใช้ยึดเหนี่ยวในขณะที่เจริญกรรมฐานหรือสิ่งที่เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับเจริญกรรมฐาน.

ภายนอกตัวอย่างมีสติสัมปชัญญะหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าการเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็คือการเจริญปัญญา ซึ่งตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นถือว่ากรรมฐาน สามารถข่มและทำลายกิเลสได้และเมื่อกิเลสถูกทำลายก็เท่ากับว่าความขัดแย้งถูกทำลายตามไปด้วย กล่าวคือเมื่อจิตถูกชำระกิเลสคือ ตัณหา มานะ ทิณฐิเสียแล้วย่อมกลายมาเป็นคนดีมีสัมมาทิณฐิ ความขัดแย้งต่างๆก็จะหายไปทันที

๒. การจัดการความขัดแย้งภายนอก(สังคม)

สำหรับความขัดแย้งภายนอกที่มีสาเหตุปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ได้แก่ การเข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกัน การแก่งแย่งช่วงชิง การใช้อำนาจเหนือกว่า การไม่มีส่วนร่วม การขาดข้อมูล การขาดความสัมพันธ์ที่ดี การขาดความน่าเชื่อถือ การตีความที่แตกต่าง การขาดความสามัคคี การขาดความยุติธรรม ไม่เสมอภาค ไม่สมประโยชน์ การครอบงำ การเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ หรือแม้แต่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และกฎหมายที่แตกต่างกัน เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นความขัดแย้งที่มีปรากฏอยู่โดยทั่วไปและเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ทุกสถานการณ์

สำหรับการจัดการความขัดแย้งภายนอก นั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้เป็น ๒ ประการ คือ (๑)การจัดการความขัดแย้งภายนอกในกรณีทั่วไป และ(๒)การจัดการความขัดแย้งภายนอกในกรณีของคณะสงฆ์

ก. การจัดการความขัดแย้งภายนอกในกรณีทั่วไป

สำหรับการจัดการความขัดแย้งภายนอกนั้นเราจะพบว่าหากพิจารณาจากกรอบการจัดการความขัดแย้งของจอห์น แมคคอนแนล^{๙๖} ที่แบ่งความขัดแย้งออกเป็น ๕ ประการ และหากเพิ่มความขัดแย้งตามนัยของพระพุทธศาสนาเข้าไปอีกประการหนึ่งก็รวมเป็น ๖ ประการนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๑. ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิดขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

สำหรับความขัดแย้งในเรื่องของข้อมูลในทางพระพุทธศาสนานั้นเราจะพบว่าเป็นไปในลักษณะของการ

(๑)มีข้อมูลในเรื่องที่สังคมโดยส่วนรวมมีอยู่ไม่เพียงพอ เช่น ในกรณีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อครั้งเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อปี ๒๔๗๕ ซึ่งพระองค์ได้ทรงมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้มี

^{๙๖} จอห์น แมคคอนแนล อังโน จินตนา ยูนิพันธ์ และลิลิต ศรีทรัพย์นันต์, “การจัดการศึกษาทางการพยาบาลกับคุณภาพบัณฑิต”, (วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราธิวาส, ๒๕๕๒), หน้า ๓๓-๓๗.

พื้นฐานทางพระพุทธศาสนาเข้าเป็นพรรคพวก และแยกตัวออกจากการเป็นสาวกของพระพุทธองค์^{๙๗} โดยการสร้างความขัดแย้งในครั้งนี้นี้พระเทวทัตได้อ้างเหตุผลเพื่อใช้เป็นเงื่อนไขในการแยกตัวคือวัตถุ ๕ ประการได้แก่

- (๑) ภิกษุทั้งหลายควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดได้เข้าบ้านภิกษุรูปนั้นมีโทษ (เป็นอาบัติ)
- (๒) ภิกษุทั้งหลายควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีในภินนินท์ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
- (๓) ภิกษุทั้งหลายควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีผ้าคหบดี ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
- (๔) ภิกษุทั้งหลายควรอยู่โคนต้นไม้ตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดอาศัยที่มุงบัง ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
- (๕) ภิกษุทั้งหลายไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดฉันปลาและเนื้อ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ

เมื่อภิกษুবวขใหม่หรือประชาชนที่มีข้อมูลที่ไม่เพียงพอหรือมีความไม่มั่นคงในหลักคำสอนเห็นว่าสิ่งที่พระเทวทัตประกาศนั้นเป็นสิ่งที่ดีก็เข้าร่วมไปเป็นพรรคพวกหรือสานุศิษย์ของพระเทวทัต ซึ่งในกรณีนี้ก็ถือว่าเป็นกรณีความขัดแย้งที่เกิดจากการที่มีข้อมูลที่ไม่เพียงพอ เมื่อมีข้อมูลที่ไม่เพียงพอแล้วสิ่งที่ตามมาก็คือความขัดแย้ง หรือจะมีอีกกรณีหนึ่งที่ชัดเจนมากในเรื่องของความขัดแย้งที่เกิดจากการมีข้อมูลที่ไม่เพียงพอก็คือกรณีของพระองค์สิมมาล ที่หลงเชื่อคำพยากรณ์ของอาจารย์ที่ว่าถ้าอยากเรียนเคล็ดลับวิชาจะต้องฆ่าคนแล้วตัดนิ้วมาให้ครบ ๑,๐๐๐ นิ้วเสียก่อน จนในที่สุดองค์สิมมาลก็กลายมาเป็นโจรเที่ยวไล่ล่าฆ่าคนเป็นว่าเล่น อันนี้ก็เกิดมาจากการที่มีข้อมูลที่ไม่เพียงพอเช่นกัน^{๙๘}

(๒) ไม่ยอมรับข้อมูลที่สังคมนั้นๆมีอยู่ สำหรับประเด็นการที่ไม่ยอมรับข้อมูลที่มีอยู่หมายความว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากทิวทัศน์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้นที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่คนในสังคมยอมรับกันแต่เขากลับไม่ยอมรับ เช่น กรณีของพระสาตติกุชฺโฑที่เห็นว่าวิญญูณเป็นอมตะ ดังที่ศาสนาพราหมณ์หรือลัทธิศาสนาอื่นๆยอมรับกันว่าสรรพสิ่งเกิดมาจากวิญญูณใหญ่ดวงเดียวที่เรียกกันว่าปรมาตมัน ซึ่งเป็นแนวคิดแบบเทวนิยม เมื่อสาตติกุชฺโฑบวชแล้วปฏิบัติธรรมแล้วก็เห็นว่าความรู้เรื่องวิญญูณของพระพุทธศาสนานั้นก็ไม่ได้แตกต่างไปจากความรู้เรื่องวิญญูณของศาสนา

^{๙๗} วิ.จ. (แปล) ๗/๓๔๕/๑๙๙-๒๐๗

^{๙๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๒-๓๕๒ /๔๒๑-๔๓๐.

พราหมณ์เลย ดังปรากฏในคำประกาศของท่านว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูณนั้นนั่นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป”^{๙๙} หมายความว่าท่านเข้าใจว่าสิ่งที่พระพุทธรเจ้าประกาศในเรื่องวิญญูณนั้นแท้จริงวิญญูณนั้นแหละเกิดและท่องเที่ยวไปในวิญญูสงสาร คือหมายความว่าแนวคิดเช่นนี้เป็นแนวคิดเชิงเทวนิยม ซึ่งเป็นความคิดที่ผิดกับความคิดของพระพุทธศาสนาเรื่องวิญญูณเพราะพระพุทธศาสนาเห็นว่า วิญญูณนั้นเกิดมาจากเหตุปัจจัย ไม่ได้เกิดมาโดยลำพัง เช่น เพราะเวทนาอาศัยจักขุก็เรียกว่าจักขุวิญญูณ ไม่ได้หมายความว่าวิญญูณมีความเป็นเอกเทศเป็นจิตดวงเดียวเป็นอัตตาเหมือนที่ศาสนาพราหมณ์เข้าใจ ในกรณีนี้เองที่ทำให้พระสาติเข้าใจผิดละไม่ยอมรับหรือประกาศในสิ่งที่พระพุทธรองค์ประกาศ กรณีเช่นนี้ถือว่าการไม่ยอมรับในข้อมูลที่สังคมนั้นๆมีอยู่

(๓) เข้าใจผิดในข้อมูลที่สังคมนั้นๆมีอยู่ สำหรับประเด็นเรื่องความเข้าใจผิดในข้อมูลโดยแบ่งเป็น ๒ ระดับคือ (๑) ข้อมูลในระดับชาวบ้านที่สังคมนั้นๆมีอยู่หรือยอมรับกันอยู่ (๒) ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงตามกฎหมายของธรรมชาติ ได้แก่ กฎอิทัปปัจจยตา กฎนิยาม ๕ กฎปฏิจจสมุปบาท หรือกฎไตรลักษณ์ เป็นต้น โดยกฎเหล่านี้ถือว่าเป็นกฎของธรรมชาติที่ไม่ว่าจะอยู่ในยุคหรือสมัยใดกฎเกณฑ์เหล่านี้ก็ยังใช้ได้อยู่เสมอ สำหรับประเด็นที่เป็นความเข้าใจผิดใน(๑)ข้อมูลในระดับชาวบ้านที่สังคมนั้นๆมีอยู่หรือยอมรับกันอยู่นั้นก็ได้แก่ การไม่รู้กฎหมาย จารีตหรือธรรมเนียมของสังคม หรือการมีความรู้ต่อเรื่องนั้นๆไม่ถ่องแท้เป็นเหตุทำให้เกิดความเข้าใจผิดประพฤติผิดต่อสิ่งที่สังคมยอมรับกัน ส่วนความเข้าใจผิดใน(๒)ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงตามกฎหมายของธรรมชาติ ได้แก่ กฎ อิทัปปัจจยตา กฎนิยาม ๕ กฎปฏิจจสมุปบาท หรือกฎไตรลักษณ์ เป็นต้น ได้แก่ การเข้าใจผิดของคนในสังคมอินเดียที่เชื่อว่าหากตนเองมีเคราะห์หรือโชครชะตาที่ไม่ดีก็จะทำการบูชาญัตถ์ด้วยการฆ่าสัตว์อื่นสังเวทเพเจ้า โดยการทำเช่นนั้นถือว่าการล้างบาปและเทพเจ้าจะช่วยปัดเป่าให้ เช่น กรณีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่ทรงพระสุบินนิมิตไม่ดีแล้วทรงปรึกษาโหรๆก็ทูลว่าให้ทำการบูชาญัตถ์ด้วยสัตว์ต่างๆ เป็นเหตุให้พระพุทธรองค์จำต้องเสด็จไปโปรดและทรงอธิบายว่าการฆ่าสัตว์อื่นเพื่อให้ตนเองได้ชีวิตนั้นไม่ใช่ทางออก แต่การให้ชีวิตเว้นการฆ่าชีวิตต่างหากที่เราจะได้ชีวิตคืน ในกรณีดังกล่าวนี้ถือว่าการเข้าใจผิดต่อข้อมูลในระดับของกฎธรรมชาติ ที่ว่าเพราะเหตุนี้มีเหตุนี้จึงมี เพราะเหตุนี้ดับเหตุนี้จึงดับ หรือการไม่เชื่อต่อกฎแห่งกรรมหรือกฎแห่งการกระทำ นอกจากนั้นก็มีเรื่องของความไม่ยอมรับต่อกฎ

^{๙๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๔-๒๔๘/๒๔๕-๒๖๗. ม.ม.อ. ๒/๒๓๗-๒๓๘/๑๒-๑๓. ธรรมกถ่ออันตรราย หมายถึง ธรรมกถ่ออันตรราย ๕ อย่าง คือ (๑) กรรม ได้แก่ อนันตริยกรรม ๕ (๒) กิเลส ได้แก่ นียตมิจฉาทิฏฐิ (๓) วิบาก ได้แก่ การเกิดเป็นบัณฑิตเป็นต้น (๔) อริยุปาท ได้แก่ การว่าร้ายพระอริยเจ้า (๕) อาณาวิติกกมะ ได้แก่ อาบัติ ๗ กองที่ภิกษุจงใจล่วงละเมิด ม.ม.อ.๒/๒๓๔/๙.

ของการเปลี่ยนแปลง และกฎของความไม่ใช้ตัวตน ในหลักฐานทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงตามกฎธรรมชาตินี้เป็นจำนวนมาก เช่น กรณีของทิกฺขิ ๖๒ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เป็นจำนวนมากที่ไม่ยอมรับในเรื่องของกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติและได้ปฏิบัติตนเองให้ขัดแย้งต่อความเป็นไปของธรรมชาติจนก่อให้เกิดความสูญเสียเป็นอย่างยิ่งทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๒. ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ได้แก่ ความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ หรือสิ่งต่างๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ ในหลักฐานทางคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ระบุถึงความขัดแย้งประเภทนี้ไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเรื่องของความขัดแย้งด้านการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ หรืออำนาจในการครอบครองทรัพยากรเหล่านั้น ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้เราสามารถพิจารณาได้จาก

(๑)กรณีการแย่งน้ำของพระประยูรญาติ สำหรับกรณีการแย่งน้ำของพระประยูรญาตินั้นปรากฏอยู่ในอรรถกถาสกฺกาฬชาดกที่พระประยูรญาติของพระพุทธองค์คือทั้งฝ่าย โกสิยวงศ์ และศากยวงศ์เปิดศึกแย่งน้ำเนื่องจากความต้องการน้ำไปใช้ในการเกษตรของแคว้นตนจนกลายมาเป็นเหตุทะเลาะวิวาทลุกลามบานปลายกลายเป็นจุดเริ่มของสงครามแย่งน้ำของสองตระกูลหรือสองแคว้น^{๑๐๐} จนที่สุดพระพุทธองค์ต้องเสด็จไปเพื่อระงับสงครามนั้นโดยทรงตรัสถามว่าทะเลาะกันเพราะอะไร สองแคว้นตอบว่าเพราะน้ำ พระองค์เลยทรงถามว่าระหว่างน้ำกับชีวิตอะไรมีค่ามากกว่ากัน สองแคว้นตอบว่าชีวิตมีค่ามากกว่าน้ำพระองค์เลยถามต่อว่าแล้วเหตุใดจึงจะพากันเอาสิ่งที่มีค่าน้อยไปแลกกับสิ่งที่มีค่ามากเล่า ในที่สุดทั้งสองแคว้นจึงยอมสงบศึกกัน

(๒)กรณีพระเจ้าอชาตศัตรู กรณีนี้เป็นการพยายามที่จะแสวงหาอำนาจทางการเมืองเพื่อหวังครองราชย์สมบัติ โดยพระเจ้าอชาตศัตรูร่วมมือกับพระเทวทัตที่มุ่งหวังอำนาจทางศาสนาจักร โดยพระเจ้าอชาตศัตรูได้จับพระเจ้าพิมพิสารซึ่งจนสิ้นพระชนม์พร้อมพระราชมารดาของพระองค์แล้วขึ้นครองราชย์ ส่วนพระเทวทัตก็ลอบปลงพระชนม์พระพุทธองค์หลายครั้งแต่ก็ไม่สำเร็จท้ายก็ใช้เงื่อนไข ๕ ประการประกาศแยกตนออกจากสงฆ์ แต่แผนการณ์ต่างๆก็ไม่สำเร็จในกรณีของพระเจ้าอชาตศัตรูกับพระเทวทัตก็เป็นอีกกรณีหนึ่งของความขัดแย้งอันเนื่องมาจากเรื่องผลประโยชน์

(๓) กรณีนางกาลยักษิณี ในเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแย่งความเป็นใหญ่และทรัพย์สมบัติภายในครอบครัวของภรรยาบ่อยกับภรรยาหลวงโดยความรุนแรงของความขัดแย้งครั้งนี้ก่อให้เกิดการฆ่ากันและการฆ่านั้นก็จบเนื่องกันไปเป็นเรื่องของภพชาติ ที่สุดพระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรมโปรดจนทั้งสองฝ่ายสามารถปรองดองกันได้

^{๑๐๐} อรรถกถาสกฺกาฬชาดก

๓. ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่างๆ แตกต่างกัน เช่นวิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน สำหรับความขัดแย้งในกรณีนี้เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากความขัดแย้งดังต่อไปนี้

(๑) กรณีการทะเลาะกันของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี สำหรับกรณีของภิกษุชาวโกสัมพีนี้ถือเป็นเรื่องความขัดแย้งที่เห็นได้ชัดที่สุดที่พระพุทธองค์เองต้องใช้วิธีการแก้ไขปัญหามาแนว “ใช้ความสงบ สยบความสับสนวุ่นวาย” หมายความว่าพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดหรือแก้ไขปัญหมาถึง ๓ คราวแต่ก็ไม่อาจจะลดทอนของภิกษุทั้ง ๒ กลุ่มคือกลุ่มพระวินัยธร และกลุ่มของพระธรรมธได้เลย เมื่อทรงดำเนินการแก้ไขไม่ได้พระพุทธองค์จึงใช้วิธีการหลีกเลี่ยงจากปัญหาไปพักอยู่ที่ป่าปาลิไลยกะแต่เพียงลำพังปล่อยให้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของภิกษุ ๒ ฝ่ายดำเนินไปตามลำพังในที่สุดสังคมในเมืองโกสัมพีก็ได้พิพากษาภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายด้วยการไม่ใส่บาตรไม่นิมนต์เป็นเหตุให้ภิกษุทั้งสองฝ่ายเกิดความลำบาก ในที่สุดภิกษุทั้งสองฝ่ายก็ยอมลดทอนและหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันเพื่อที่จะขอให้พระพุทธองค์เสด็จกลับมา กรณีเช่นนี้ถือว่าเป็นความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความประพฤติที่แตกต่างกัน

(๒) กรณีการเหยียดผิว สำหรับกรณีของความขัดแย้งเกี่ยวกับบุคลิกภาพนั้นเราจะพบว่าประเด็นเรื่องสีผิว หรือวรรณะนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีปรากฏอยู่ในสังคมอินเดียทั้งยุคก่อนและในสมัยพุทธกาล การเหยียดผิวเป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องจากการจัดโครงสร้างทางสังคมในสมัยที่พวกอารยันอพยพเข้ามามีอิทธิพลและบทบาทในกลุ่มแม่น้ำสินธุและส่วนอื่นๆ ของชมพูทวีป ในเบื้องต้นมีการแบ่งเป็นชนชั้นตามลักษณะหน้าที่ทางสังคมออกเป็น ๓ อย่าง คือ นักบวช นักรบ และพ่อค้า^{๑๐๑} ซึ่งเป็นการแบ่งอย่างง่ายๆ ตามหน้าที่ที่มีการปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น แต่ต่อมาเมื่อสังคมมีความเจริญมากขึ้นก็มีการนำหลักความเชื่อทางด้านศาสนาเข้ามาจัดระบบทางสังคมเพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง โดยระบบโครงสร้างทางสังคมที่จัดขึ้นใหม่นี้เรียกว่า วรรณะ มี ๔ ประการ คือ

๑. กษัตริย์ (Warrior) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นสูงที่มีหน้าที่ในการเป็นนักรบบริหารนักรบ และนักปกครองบ้านเมืองให้ประชาชนอยู่เป็นสุข

๒. พราหมณ์ (Priest and Teacher) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นสูงเหมือนกับกษัตริย์ มีหน้าที่ในการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา และนำมาบอกกล่าวให้แก่คนทั่วไปจึงได้ชื่อว่าเป็นครูผู้สอน อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

^{๑๐๑} พระอรรถกถาธิการ(ขวินทร์ สระคำ),ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

๓. แพศย์หรือไวศยะ (Vaisya) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นกลางประกอบอาชีพพ่อค้า (Merchant) และกสิกร

๔. ศูทร (Sudra) เป็นกลุ่มบุคคลที่จัดว่าต่ำสุดมีหน้าที่เป็นกรรมกรที่ต้องใช้แรงงาน (Labor) และรับใช้สามวรรณะดังกล่าวข้างต้น

วรรณะ คือ การแบ่งชนชั้นในสังคมตามหลักศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือเอาชาติกำเนิดเป็นเกณฑ์ บุคคลเกิดในวรรณะใดย่อมได้รับสิทธิและแนวทางดำเนินชีวิตตามที่หลักคำสอนในศาสนาพราหมณ์ และขีดวงให้ไว้สำหรับวรรณะนั้น แน่นนอนตายตัวชั่วชีวิตของตน^{๑๐๒} การถือปฏิบัติเกี่ยวกับระบบวรรณะในเรื่องสมัยพุทธกาลเป็นไปอย่างเข้มงวด วรรณะพราหมณ์จัดเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในสังคมมากที่สุด เพราะได้พัฒนาแนวคำสอนและหลักความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวกับลัทธิพิธีกรรมให้สลับซับซ้อนขึ้น มีการประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่าบูชาญ การที่ทำดังนี้มีใช้เพียงเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านศาสนาเท่านั้น แต่มุ่งสนองความต้องการของผู้มีอำนาจที่จะแสดงเกียรติยศความยิ่งใหญ่ของตน พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนชักจูงให้คนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น เพราะหวังผลตอบแทนเป็นทรัพย์สินสมบัติและความสุขต่างๆ พร้อมกันนี้ ก็ก่อความเดือดร้อนแก่คนชั้นต่ำ พวกทาสกรรมกรที่ต้องทำงานหนักและการทารุณต่อสัตว์ด้วยการฆ่าบูชาครั้งละเป็นจำนวนมาก^{๑๐๓} สังคมในสมัยพุทธกาล จึงจัดได้ว่าอยู่ในช่วงของการปฏิรูปทางสังคม ทั้งทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เช่น ในวาเสฏฐสูตร^{๑๐๔} และอัคคัญสูตร^{๑๐๕} ที่กล่าวถึงความเชื่อในระบบวรรณะที่เป็นไปอย่างเข้มงวดและมีการถูกเหยียดหยามพวกวรรณะที่อยู่ต่ำกว่าตน ซึ่งการเหยียดผิวเช่นนี้ถือว่าเป็นความขัดแย้งประการหนึ่งในสังคมอินเดียยุคโบราณ

๔. ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิมด้วย ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม สำหรับกรณีนี้หากพิจารณาจากกรอบของสังคมปัจจุบันจะหมายถึงความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการปฏิวัติรัฐประหาร คือการมุ่งเปลี่ยนแปลงระเบียบของสังคมใหม่ด้วยการแต่งตั้งผู้มีอำนาจคนใหม่จัดระเบียบสังคมแบบใหม่ ซึ่งหากหันมาพิจารณารูปแบบของความขัดแย้งดังกล่าวในสมัยพุทธกาลก็จะพบว่ามีความขัดแย้งแบบนี้อยู่ ๒ กรณีก็คือ (๑) กรณีของพระเจ้าอชาต

^{๑๐๒} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๗.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^{๑๐๔} ม.ม. (แปล) ๑๓/๔๕๕/๕๗๒.

^{๑๐๕} ที.ปา. (แปล) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

ศัตรูและ (๒) กรณีของพระเทวทัต เพราะทั้งสองกรณีนี้ถือเป็นความพยายามที่จะสร้างระเบียบขององค์กรใหม่ด้วยวิธีการปฏิบัติหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมใหม่ ซึ่งความขัดแย้งครั้งนั้นกรณีของพระเจ้าอชาตศัตรูทำสำเร็จแต่กรณีของพระเทวทัตนั้นล้มเหลว ดังนั้นหากจะพิจารณาจากกรอบโครงสร้างดังกล่าวเราจะพบว่ากรณีของพระเจ้าอชาตศัตรูและพระเทวทัตนั้นเข้าข่ายของความขัดแย้งประเภทนี้

๕. ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา โลกทัศน์ หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน สำหรับกรณีนี้จัดเป็นความขัดแย้งที่เกิดจาก(๑) ทัศนคติสามัญญตา ความคิดเห็น(ทรรศนะ)ที่แตกต่างกัน และ(๒)ศีลสามัญญตา มีความเชื่อและการปฏิบัติต่อความเชื่อนั้นแตกต่างกัน

สำหรับกรณีที่ (๑) ก็เช่นการเห็นว่าบุตรที่เกิดจากทาสไม่ควรเป็นกษัตริย์ เพราะคนในสังคมอินเดียเชื่อว่าการแต่งงานข้ามวรรณะเป็นเรื่องที่ผิดจารีตของสังคม กรณีเช่นนี้ถือว่าเป็นกรณีของค่านิยมและพื้นฐานความเชื่อที่แตกต่างกัน ซึ่งหากพิจารณาจากหลักฐานคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะพบว่ามีการณ์ของพระเจ้าวิฑูทกะ ที่เกิดจากลูกทาสพอโตขึ้นพระญาติฝ่ายศากยวงศ์ไม่ยอมรับแสดงอาการรังเกียจอย่างชัดเจนจนพระองค์รับไม่ได้ในที่สุดพระองค์ก็ยกทัพไปฆ่าล้างโคตรชาวศากยะทั้งเมืองแม้พระพุทธองค์จะเสด็จไปห้ามทัพถึง ๓ ครั้งก็ไม่อาจจะหยุดการฆ่ามันได้ เนื่องจากเป็นผลกรรมของพระญาติพระองค์ก็ทรงยอมรับ กรณีของพระเจ้าวิฑูทกะนี้ถือว่าเป็นกรณีศึกษาของความขัดแย้งที่เกิดจากความเชื่อทางสังคมที่มีอยู่แตกต่างกัน

สำหรับกรณีที่ (๒) เป็นความขัดแย้งในเรื่องของข้อปฏิบัติหรือพฤติกรรมที่แตกต่างกันจนเป็นเหตุทำให้เกิดความขัดแย้งกัน ในกรณีนี้อาจจะพิจารณาได้จากการโต้ตอบกันระหว่างนักบวชต่างศาสนากับพระพุทธองค์ เช่นกรณีอภิกโกสการทวาชพราหมณ์ที่เข้าไปด่าพระพุทธองค์ถึงพระเวฬุวัน ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสถามอภิกโกสการทวาชว่าที่ผ่านมามีตร อามาศย์ ญาติสาโลหิตที่เป็นแขกของท่านมาเยือนท่านบ้างไหม”อภิกโกสพราหมณ์ตอบว่า “มาเยือนบ้างเป็นครั้งคราว” พระพุทธองค์ได้ตรัสถามว่า“ท่านเคยจัดของ เพื่อต้อนรับมิตร อามาศย์ ญาติสาโลหิตเหล่านั้นบ้างหรือไม่”อภิกโกสพราหมณ์ตอบว่า “เป็นครั้งคราว”พระพุทธองค์ได้ตรัสถามว่า“ถ้ามิตร อามาศย์ ญาติสาโลหิตเหล่านั้นไม่รับของนั้นจะตกเป็นของใคร”อภิกโกสพราหมณ์ตอบว่า “ก็ต้องตกเป็นของข้าพระองค์อย่างเดิม” พระผู้มีพระภาคตรัสสรุปว่า“พราหมณ์ เหมือนกันนั้นแหละท่านดำเราผู้ไม่ดำ ท่านโกรธเราผู้ไม่โกรธ ท่านมาทะเลาะกับเราผู้ไม่ทะเลาะ เราไม่รับคำด่าของท่านหรอกนะ คำด่านั้นก็ต้องตกเป็นของท่านผู้เดียวพราหมณ์ ผู้ใดด่าตอบบุคคลผู้ดำ โกรธตอบบุคคลผู้โกรธ ทะเลาะตอบบุคคลผู้ทะเลาะ ผู้นั้นเรา

กล่าวว่า บริโศคร่วมกัน ทำการตอบโต้ต่อกัน แต่เรานั้นไม่บริโศคร่วมด้วย ไม่ทำการตอบโต้กับท่านเป็นอันขาดพราหมณ์ ดังนั้น คำคำนั้นจึงตกเป็นของท่านผู้เดียว”

จากกรณีดังกล่าวเราจะพบว่าอภิกโกสพราหมณ์เข้ามาด่าพระพุทธรองค์ก็เพราะไม่พอใจในวัตรปฏิบัติของพระพุทธรองค์จนไม่อาจจะดำรงความเป็นตัวของตัวเองเอาไว้ได้ผลุนผลันแล่นไปเพื่อด่าพระพุทธรองค์ด้วยความไม่พอใจดังกล่าว ซึ่งถือว่าเป็นความขัดแย้งในเรื่องค่านิยมหรือวัตรปฏิบัติประการหนึ่ง

๖. ความขัดแย้งด้านกรรมหรือกระบวนการของชีวิต ความขัดแย้งประเภทนี้จัดเป็นความขัดแย้งภายในเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากแรงผลักดันทางกรรมหรือการกระทำ ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สำคัญคือ หลักปฏิจกสมุปบาท หรือหลักอิทัปปัจจยตา นั้นโดยมากจะมีเนื้อหาของกรรมนิยม (กรรมวาที) หรือกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นคำสอนให้มนุษย์ได้รู้ถึงหลักความจริงของสรรพสิ่ง ทำกรรมดี มีผลดี ทำกรรมชั่ว มีผลชั่ว^{๑๐๖} โดยนัยนี้วิถีชีวิตของมนุษย์ตกอยู่ภายใต้กรรมลิขิต ทุกชีวิตจะดีหรือเลวขึ้นอยู่กับกรรมที่ตัวเองกระทำ กฎแห่งกรรมเป็นหลักคำสอนที่แสดงให้มนุษย์เชื่อเรื่องกรรม (กัมมสัทธา), ให้มนุษย์เชื่อในผลของกรรม (กัมมวิปากสัทธา), ให้มนุษย์มีความเชื่อว่าทุกชีวิตมีกรรมเป็นของตน (กัมมัสสกตาสัทธา), และให้มนุษย์เชื่อในพระปัญญาแห่งการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา)^{๑๐๗} ความเป็นไปของคนเรา ย่อมเป็นผลของกรรมลิขิต ฉะนั้น (กรรมนิยมหรือกรรมลิขิต) จึงแนะนำให้เลือกกระทำ กรรมอันจะก่อให้เกิดผลดีแก่เราในทันควันหรือในภายหน้า^{๑๐๘}

กฎแห่งกรรมเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการแห่งปฏิจกสมุปบาท หมายถึงการที่สรรพสิ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติมิใช่เทพบัญชาหรือเทวโองการ เป็นกฎธรรมชาติมีอยู่เองไม่มีผู้ใดกำหนด ขึ้นมาพระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ค้นพบกฎนี้และประกาศหลักการนี้ ดังพุทธพจน์ว่าตถาคตทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ(หลัก)นั้น ก็ยังคงมีอยู่เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม คือหลัก อิทัปปัจจยตา^{๑๐๙} กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติหรือธรรมนิยาม แม้จะมีลักษณะทั่วไปเป็นอย่างเดียวกันทั้งหมดคือสรรพสิ่งเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย สรรพสิ่งเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์เกิดขึ้นดำรงอยู่และ

^{๑๐๖} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๖

^{๑๐๗} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘) หน้า ๑๖๔.

^{๑๐๘} สมัคร บุราวาส.. **พุทธปรัชญา**. (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย.๒๕๓๗) หน้า ๑๙๓.

^{๑๐๙} อง.ตัก.(ไทย) ๒๐/๒๐/๖๒

เปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติคือมีเหตุปัจจัยให้เป็นไป มิใช่เพราะ เทวโองการ หรือพระบัญชาของพระเจ้า

จากการศึกษากรอบแนวคิดเรื่องกรรมและความขัดแย้งนั้นเราจะพบว่าความขัดแย้งบางประการในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความขัดแย้งที่เกิดจาก “กรรม” ทั้งในส่วนที่เป็นกรรมในอดีตและในส่วนที่เป็นกรรมปัจจุบัน โดยเฉพาะกรรมที่เรียกกันว่าเป็นบุญกรรมหรือกรรมในอดีตนั้นมีส่วนหรือส่งผลทำให้เกิดความขัดแย้งในปัจจุบันได้ เช่น กรณีของพระเจ้าวิทูทกะกับเจ้าศากยแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ การฆ่าล้างตระกูลเช่นนั้นก็มีผลมาจากกรรมในอดีตของเจ้าศากยทั้งหลายที่ได้เอายาพิษละลายลงแม่น้ำไปให้ศัตรูกินจนตายไปทั้งเมืองพอเกิดมาชาตินี้ก็ต้องถูกฆ่าทั้งเมืองโดยพระเจ้าวิทูทกะและความขัดแย้งประเภทนี้เป็นความขัดแย้งที่แก้ไขได้ยาก เพราะอำนาจกรรมนั้นหากเป็นกรรมไม่ว่าจะเป็นพระพุทธองค์ก็ไม่อาจแก้ไขได้^{๑๑๐} ดังนั้น หากพิจารณาจากเหตุของความขัดแย้งในกรณีดังกล่าวคือเรื่องกรรมนั้นเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะแก้ไขได้ สำหรับความขัดแย้งประเภทนี้เรายังสามารถที่จะพิจารณาได้อีกจากกรณีของพระนางสามาวดีและบริวาร ๕๐๐ ที่ถูกนางมาคันทิยาเผาทั้งเป็นเพราะกรรมคือการจุดไฟเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งเป็นเช่นกัน กรณีนี้ก็ไม่อาจจะแก้ไขได้แม้ว่าจะหาทางอย่างไรก็ตามเพราะเรื่องกรรมเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะกำหนดได้

สำหรับการจัดการความขัดแย้งภายนอกกรณีต่างๆ ไปนั้นเราสามารถที่จะดำเนินการได้ดังต่อไปนี้คือ(๑)กรณีความขัดแย้งในเรื่องที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารจะต้องแก้ด้วยการสร้างโอกาสและให้การศึกษาอย่างถูกวิธี(๒)กรณีความขัดแย้งเนื่องจากการใช้อำนาจช่วงชิง การแก้ไขปัญหাপระเภทนี้มักจะใช้กรณีการส่งทูตไปเพื่อเจรจา หรือจะต้องอาศัยภาวะผู้นำของผู้นำไปเป็นผู้ให้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริง เช่น กรณีของพระประยูรญาติที่ทำสงครามแย่งน้ำกัน พระพุทธองค์จะต้องเสด็จไปโปรดซึ่งกรณีนี้ถือว่าพระพุทธองค์ทรงใช้ความเป็นผู้นำในการเข้าไปแก้ไขโดยทรงแสดงให้เห็นว่าพระประยูรญาติเห็นว่าการฆ่ากันเพราะเรื่องน้ำนั้นเป็นเรื่องที่เหมาะสมหรือไม่จนในที่สุดการทำสงครามก็ไม่เกิดขึ้น (๓)ความขัดแย้งในด้านการตีความ เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการตีความเรื่องใดเรื่องหนึ่งแตกต่างกัน เช่น กรณีการตีความเรื่องพระวินัยของพระธรรมธะกับพระวินัยธร แห่งเมืองโกสัมพี ซึ่งในเรื่องดังกล่าวเป็นแค่กรณีเล็กน้อยคือการรดน้ำชำระห้องน้ำก็ได้กลายมาเป็นปัญหาเนื่องจากพระธรรมธะและพระวินัยธรตีความเรื่องนั้นแตกต่างกัน เป็นต้น

^{๑๑๐} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๔๑,ม.ม.อ.๒/๓๗๔/๒๕๖.ในอรรถกถาของพระสูตรนี้ เรียกพระเจ้าวิทูทกะว่า “วิฏฐโก”. ข.อุ.อ._/๘/๓๘๓.พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔/๕๒๖.พ.ศ.อ ๑/๑๐๕/๑๓๖.ส.ส.ฐ. ๑/๑๒๕/๑๙๘.

๓.๖ การจัดการความขัดแย้งตามแนวพระพุทธศาสนา

ความขัดแย้งที่ปรากฏขึ้นในพระพุทธศาสนามีวิธีการจัดการความขัดแย้ง คือ อธิกรณ์ แปลว่า การกิจที่พึงทำให้สงบให้เรียบร้อยเหมาะสม อธิกรณ์ คือ เป็นชื่อแห่งเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว จะต้องจัดต้องทำให้ลุล่วงไป มี ๔ ประการ คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์ คือวิวาท ได้แก่การเถียงกันปรารภพระธรรมวินัยนี้ จะต้องได้รับชี้ขาดว่าถูกว่าผิด หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องพระธรรมวินัย

๒. อนุวาทาธิกรณ์ คือ ความโจทก์กล่าวหากันด้วยปรารภพระธรรมวินัยนี้จะต้องได้รับชี้ขาดว่าถูกว่าผิด หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องอาบัติ

๓. อาปัตตาธิกรณ์ คือ กิริยาที่ต้องอาบัติหรือถูกปรับอาบัตินี้จะต้องทำคืน คือทำให้พ้นโทษ หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องการปรับอาบัติและวิธีการออกหรือพ้นจากอาบัติ

๔. กิจจาธิกรณ์ คือกิจธุระที่สงฆ์จะพึงสามัคคีร่วมกันทำ เรียกว่า สังฆกรรม เช่นให้อุปสมบทนี้จะต้องทำให้สำเร็จ

อธิกรณ์สมณะ อธิกรณ์สมณะเป็นชื่อแห่งสิกขาบทหรือสิกขาบทหรือแห่งธรรม แปลว่า “สำหรับระงับอธิกรณ์” มี ๗ ประการ คือ

๑. สัมมุขานินย แปลว่า ระเบียบอันจะพึงทำในที่พร้อมหน้า

๒. สติวินย แปลว่า ระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก

๓. อมูพหวินย แปลว่า ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้า

๔. ปฎิญญาตกรณะ แปลว่า ทำตามรับ ได้แก่ปรับอาบัติตามปฎิญญาของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์ การแสดงอาบัติ ก็จัดว่าทำปฎิญญาในข้อนี้ด้วย

๕. เยภุยยสิกา แปลว่า ตัดสินตามคำของคนมากเป็นประมาณ วิธีนี้สำหรับใช้ในเมื่อความเห็นของคนมาก แตกต่างกัน ให้ตัดสินเอาตามคำของคนมากเป็นประมาณ

๖. ตัสสปาปิยสิกา แปลว่า กิริยาที่ลงโทษแก่ผู้ผิด

๗. ตินว้ถารกวินย แปลว่า ระเบียบดั่งกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่กิริยาที่ให้ประณีประนอมกันทั้ง ๒ ฝ่าย

การใช้สมณะระงับอธิกรณ์

๑. สัมมุขานินย เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

๒. สติวินย, อมูพหวินย, ตัสสปาปิยสิกา ทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นเครื่องระงับเฉพาะอนุวาทาธิกรณ์

๓. ปณฺณฎาตกรณะ, ตินวตฺถารกวินัย ทั้ง ๒ อย่างนี้ ท่านกล่าวว่า เป็นเครื่องระงับเฉพาะปตฺตาทิกรณ และใช้เป็นเครื่องระงับอนุวาทาธิกรณด้วย ก็ได้

๔. เยภยยสิกา ใช้เป็นเครื่องระงับเฉพาะวิวาทาธิกรณ

โดยมีหลักในการจัดการความขัดแย้งดังต่อไปนี้

วิธีระงับวิวาทาธิกรณ เมื่อเกิดวิวาทาธิกรณขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสให้ระงับด้วยสมถ ๒ อย่าง คือ

๑. สัมมุขาวินัย วิธีระงับต่อหน้า คือ พระสงฆ์ได้เข้าร่วมประชุมสงฆ์ ผู้วิวาทยอมรับความเห็น ยอมหยุดไม่วิวาทอีกต่อไป

๒. เยภยยสิกา วิธีระงับด้วยคะแนนเสียงข้างมาก เมื่ออธิกรณเกิดขึ้น หากภิกษุเข้าร่วมประชุมพิจารณา ลงความเห็นมีมากกว่าก็ให้ถือว่าข้างฝ่ายนั้นชนะ

วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ ระงับด้วยสมถะ ๔ อย่าง คือ

๑. สัมมุขาวินัย คือ การระงับอธิกรณในที่พร้อมหน้าคณะสงฆ์ พร้อมหน้าธรรมพร้อมหน้าวินัยและพร้อมหน้าบุคคล ตามที่ได้บรรยายมาแล้ว

๒. สติวินัย คือ การระงับอนุวาทาธิกรณที่ยกเอาสติขึ้นเป็นหลักปรับ

๓. อุมฺพหวินัย การระงับอธิกรณให้แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว

๔. ตสฺสปาปิยสิกา กรรมที่คณะสงฆ์ลงโทษแก่ภิกษุผู้ที่ต้องอาบัติแล้ว เมื่อมีโจทก์ท้วงขึ้น คณะสงฆ์ประชุมกัน สอบสวน ท่านได้ให้การกลับไปกลับมา เดียวก็ยอมรับ เดียวก็ปฏิเสธพูดกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซักถาม พุทฺธมฺสาในที่ตั้งหน้าภิกษุเช่นนี้ คณะสงฆ์สามารถลงโทษแก่เธอได้ถึงแม้ว่าเธอจะไม่ยอมรับตามโทษที่ต้อง หรือเพิ่มโทษก็ได้

สรุป

วิธีระงับอาปตฺตาทิกรณ ระงับได้ด้วยสมถะ ๓ ประการ คือ

๑. สัมมุขาวินัย ระงับต่อหน้า คือ อธิกรณที่เกิดขึ้นมีพระสงฆ์เข้าประชุมวินิจฉัยครอบงำสงฆ์

๒. ปณฺณฎาตกรณะ กระทำตามรับ ได้แก่ภิกษุรูปหนึ่งต้องอาบัติแล้ว มีผู้โจทก์ท้วงขึ้น เมื่อคณะสงฆ์เข้าประชุมกัน วินิจฉัยภิกษุผู้เป็นจำเลยยอมรับอย่างใด ก็ปรับอาบัติตามที่ยอมรับนั้น

๓. ตินวตฺถารกะ การระงับอธิกรณไว้ด้วยการประนีประนอมกันไว้ทั้ง ๒ ฝ่าย โดยไม่ต้องชำระสะสางหาความกัน

จากการศึกษามาทั้งหมดเกี่ยวกับความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนานั้น เราจะเห็นได้ว่าการจัดการปัญหาความขัดแย้งตามนัยของพระพุทธศาสนานั้นเราสามารถที่จะสรุปได้เป็น ๒ แนวทางคือ

๑) การจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในภายในตนเอง เป็นการจัดการในเรื่องของการกำจัดกิเลสในจิตใจอันเป็นต้นเหตุของความขัดแย้งให้หมดไปเมื่อกิเลสหมดความขัดแย้งก็จะหมดลง และ

๒) การจัดการปัญหาความขัดแย้งภายนอก เป็นการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในรูปแบบของปรากฏการณ์ทางสังคม เป็นความขัดแย้งที่ส่งผลกระทบต่อความผาสุกของสังคม ซึ่งพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการดำเนินการจัดการไว้เป็น ๒ กรณี คือ

(๑) การจัดการปัญหาความขัดแย้งภายนอกในกรณีทั่วไป เป็นการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นนอกจากคณะสงฆ์ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประชาชนทั่วไป ซึ่งการเข้าไปจัดการความขัดแย้งนั้น พระพุทธองค์จะมีส่วนสำคัญในการเข้าไปไกล่เกลี่ยและสลายความขัดแย้งดังกล่าว

(๒) การจัดการปัญหาความขัดแย้งภายนอกกรณีคณะสงฆ์ พระพุทธศาสนาได้จัดวางรูปแบบ กระบวนการและวิธีการดำเนินการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในคณะสงฆ์โดยมีกรอบดังนี้

- การจัดกรอบปัญหาความขัดแย้งไว้อย่างชัดเจนเป็น ๔ หมวด
- การจัดวางรูปแบบการแก้ไขปัญหาระหว่างอริยสงฆ์ และ
- จัดวางวิธีการและขั้นตอนในการจัดการปัญหาความขัดแย้งให้ครอบคลุมปัญหา

ทั้งหมด